

ZACHARIA N. TSIPIANAH

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ
(1809 - 1822)

(Προβλήματα και έρευνα)*

Νά ασχοληθεῖ κανείς σήμερα με τή ζωή και τή δραστηριότητα τοῦ Καποδίστρια δέν εἶναι ἀσφαλῶς εὐκολο. Ὅχι γιατί ἡ προσωπικότητα τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ τσάρου και τοῦ Ἑλληνα κυβερνήτη ὑπῆρξε και παραμένει ἀμφίπλευρη και ἀμφιλεγόμενη· ἀλλά κυρίως, γιατί ἡ βιβλιογραφία γι' αὐτόν ἔχει ὀγκωθεῖ τόσο πολὺ, ὥστε οἱ βιολογικὲς δυνάμεις ἐνὸς ἐρευνητῆ, πού θά ἤθελε νά προσφέρει κάτι τὸ νέο σὲ συνδυασμὸ με τὰ παλαιά, θά ἐξαντλοῦνταν γρήγορα στὸ στάδιο τῆς ἐνημερώσεως.

Στὰ τελευταῖα τρία χρόνια ἐμφανίσθηκαν, κοντὰ στὶς προϋπάρχουσες πενήντα και περισσότερες αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις γιὰ τή ζωή τοῦ Καποδίστρια, τέσσερις ἐπιβλητικὲς βιογραφικὲς συνθέσεις πού συνολικὰ ξεπερνοῦν τίς 2.000 σελίδες. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Woodhouse (1973)¹, τὴ διδακτορικὴ διατριβή, στὴ Νομικὴ Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τοῦ Π. Πετρίδη (1974)² και τίς πρόσφατες ἐργασίες τῶν Γρ. Δαφνῆ³ και Γιάννη Ἀναπλιώτη (1976)⁴.

* Ἀνακοίνωση πού ἔγινε στὴ Μόσχα κατὰ τὴν ἑλληνορωσικὴ ἐπιστημονικὴ συνάντηση (27-28 Μαΐου 1976) γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῶν 200 χρόνων ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Καποδίστρια. Τὸ κείμενο τῆς ἀνακοινώσεως στὰ γαλλικὰ θά δημοσιευθεῖ σὲ ξενόγλωσσο περιοδικό.

1. C. M. Woodhouse, Capodistria. The Founder of Greek Independence, London 1973, σσ. XIII + 544.

2. Παύλου Β. Πετρίδη, Ἡ διπλωματικὴ δράσις τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων 1814-1831, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 236.

3. Γρηγορίου Δαφνῆ, Ἰωάννης Α. Καποδίστριας. Ἡ γένεση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, Ἀθήνα 1976, σσ. 700. Πρβλ. και τὸ βιβλίο τοῦ Θεοδώρου Σ. Μακρῆ, Τὸ ἀνορθωτικὸν ἔργον τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια. Οἱ ὑπονομευταὶ και οἱ συκοφάνται του. Δύο πραγματεῖαι τοῦ Βιάρου Καποδίστρια, ἀδελφοῦ και συνυπουργοῦ τοῦ Κυβερνήτου, μεταφρασθεῖσαι ἐκ τοῦ γαλλικοῦ, μετὰ προτάξεως ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς, Κέρκυρα 1973 (=1975), σσ. 237. Δέν εἶναι βέβαια συνθετικὸ ἔργο.

4. Γιάννη Ἀναπλιώτη, Ὁ Καποδίστριας χωρὶς προσωπεῖο. Μαυρομιχαλαῖοι : Κοινὸι φονιάδες ἢ τυρχννοκτόνοι ; Ἀθήνα 1976, σσ. 605.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, παράλληλα, καὶ ἡ ἔκδοση ἄγνωστου ἀρχεῖου ὑλικοῦ γιὰ τὸν Καποδίστρια, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐπὶ μέρους μικρὲς μελέτες, ἔχει νὰ παρουσιάσει δύο μεγάλους τόμους. Ὁ πρῶτος περιλαμβάνει 176 ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὸν πατέρα του (1809-1820)· ἐκδόθηκαν (στὰ 1972) ἀπὸ τὸν Π. Ἐνεπεκίδη¹. Ὁ δεῦτερος ἀνήκει σὲ σειρὰ πού ἐγκαινιάζεται ἐφέτος (1976) μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Κώστα Δαφνῆ καὶ περιλαμβάνει ἔργα καὶ ἔγγραφα τοῦ Καποδίστρια, σὲ ἐπανέκδοση ἢ σὲ πρώτη ἔκδοση².

Δὲν θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὶς θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς κρίσεις πού διατυπώθηκαν³ γιὰ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτά. Θὰ σταματήσω μόνο σὲ μιὰ διαπίστωση: ὅτι δὲν ἔχουμε ἀκόμη μιὰ συστηματικὴ καταγραφή τῶν ἰδίων τῶν ἔργων πού γράφτηκαν ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Καποδίστρια· ἐπισήμανση καὶ ἀνεύρεση τῶν ἔργων αὐτῶν, καὶ στὸ τέλος ἔκδοση καὶ ἀξιολόγησή τους. Δὲν ἀναφέρομαι στὶς ἑκατοντάδες τῶν ἐπιστολῶν του, πού καθὼς ἀνευρίσκονται λίγες λίγες ἀπαρτίζουν κάθε φορὰ καὶ μικρὲς μελέτες ἀπὸ διάφορους ἐρευνητές⁴. Καὶ γι' αὐτὲς φυσικὰ ἀπαιτεῖται κάποια καταγραφή καὶ συστηματοποίηση.

Ἐκεῖνο πού θὰ ἤθελα νὰ τονίσω εἶναι τὰ ὑπομνήματα, οἱ ἐκθέσεις, οἱ εἰσηγήσεις καὶ οἱ ὁδηγίες πού συνέταξε ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας. Ὑπάρχουν γι' αὐτά συχνὲς μνεῖες πού προέρχονται ἀπὸ τὸν συντάκτη τους. Καὶ μιὰ πού ὁ Καποδίστριας ἐνδιαφέρει ἄμεσα τὴ ρωσικὴ, τὴν ἑλληνικὴ καὶ γενικὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἱστορία, ἡ ἔρευνα ἀσφαλῶς γύρω ἀπὸ τὴ δρά-

1. Πολυχρόνη Κ. Ἐνεπεκίδη, Ἰωάννης Καποδίστριας. 176 ἀνέκδοτα γράμματα πρὸς τὸν πατέρα του, 1809-1820, Ἀθῆναι 1972, σσ. 301.

2. [Κ. Δαφνῆ], Ἀρχεῖον Ἰωάννου Καποδίστρια, τ. Α', Κέρκυρα 1976, σσ. λη' + 321.

3. Βλ. ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιὰ τὰ βιβλία τῶν Woodhouse, Ἐνεπεκίδη καὶ Douglas Dakin (The Greek Struggle for Independence, σὲ 8, τι ἀφορᾷ τὸν Καπ.) στοῦ Γρηγ. Δαφνῆ, Ἡ κατομεταχείριση συνεχίζεται. Τρία βιβλία γιὰ τὸν Καποδίστρια, «Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρίας Κερκύρας» 10 (1973), σ. 16-43.

4. Ἀνάλογης σημασίας εἶναι καὶ οἱ ἐπιστολὲς (σὲ μορφή ἐκκλήσεως, πολλὲς φορὲς) πού ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Καποδίστρια. Βλ. π.χ. τὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ Spyros D. Loukatos, Jean Kapodistrias et la Macédoine, «Balkan Studies» 16¹ (1975), σ. 70-102. Πολλὲς καὶ ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Καποδίστρια πού τελευταῖα ἔχουν ἐπισημανθεῖ στὰ προσωπικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀλεξάνδρου Στούρτζα καὶ τοῦ Γρηγορίου Stroganov, τὰ ὅποια ἐναπόκεινται στὰ ρωσικὰ ἀρχεῖα τοῦ Λένινγκραντ καὶ τῆς Μόσχας· βλ. τὶς ἐνδείξεις στῆς Patricia Kennedy Grimsted, Capodistrias and a «New Order» for Restoration Europe: The «Liberal Ideas» of a Russian Foreign Minister, 1814-1822, «Journal of Modern History» 40 (1968), σ. 168-169 σημ. 8 τῆς 168, ὅπου καὶ ἄλλες ἀξιόλογες ἀρχεῖακὲς πληροφορίες. Πρβλ. καὶ στῆς Ἰδίας, The Foreign Ministers of Alexander I, Berkeley and Los Angeles 1969, σ. 357-359.

ση του θά βοηθηθεῖ θετικά ἂν ἔχει στή διάθεσή της ὄλα, ἂν εἶναι δυνατό, τὰ ἔργα του. Θὰ περιορισθῶ, χρονικά, στήν περίοδο μόνο πού ὁ Καποδίστριας ὑπηρετήσε ὡς ἄνωτερος διπλωματικὸς ἀξιωματοῦχος τὸν τσάρο Ἀλέξανδρο Α', δηλ. ἀπὸ τὸ 1809¹, ὅταν ὁ Κερκυραῖος ἀριστοκράτης ἔφθασε στήν Πετρούπολη, ὡς τὰ 1822, ὅταν ἀποσύρεται ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Προτιμῶ τὴν περίοδο αὐτή, γιατί εἶναι ἀρκετὰ ἐντονη ἡ παρουσία τοῦ Καποδίστρια στο διπλωματικὸ προσκλήνιο τῆς Εὐρώπης, κι' ἀκόμη γιατί ἡ γνωστὴ «Ἐπισκόπηση» τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας καὶ οἱ ἐπιστολές πρὸς τὸν πατέρα του ἀποτελοῦν μία πρώτης τάξεως πηγὴ γιὰ τὴν ἐπισήμανση τουλάχιστο τῶν ὑπομνημάτων² πού βγῆκαν ἀπὸ τὴ γραφίδα του.

Χρονολογικά λοιπόν, ὡς πρὸς τὴν παραπάνω περίοδο, θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε τὰ ἐξῆς ἔργα τοῦ Καποδίστρια³.

1) Ἡ πρώτη ἀναφορὰ ἢ τὸ πρῶτο διπλωματικὸ ἔγγραφο πού συνέταξε ὁ Καποδίστριας περιέχει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἰταλικὴ χερσόνησο. Πρόκειται γιὰ ἐκθεση τῶν ἐντυπώσεών του, ὅταν κατὰ τὸ δεύτερο ἐξάμηνο τοῦ 1808, κατευθυνόμενος πρὸς τὴ Ρωσία, διέσχισε τὴν Ἰταλία περνώντας ἀπὸ τὸ Ὄτραντο, τὴ Νεάπολη, τὴν Πάδοβα καὶ τὴ Βενετία⁴. Ἡμερομηνία συντάξεως τῆς ἐκθέσεως : δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Μαρτίου 1809. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ πού ὁ Καποδίστριας ἐμφανίσθηκε στήν αὐλὴ τῆς Πετροπόλεως καὶ ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Καγκελλάριο τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας κόμητα Νικόλαο Πέτροβιτς Ρουμιάντσεφ. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς ζήτησε ἀπὸ τὸν Καποδί-

1. Γιὰ τὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτὸ δημοσιευμένες ἀναφορές (disparci) τοῦ Καποδίστρια (ἀπὸ Λευκάδα, 1807) βλ. στοῦ *Karl Mendelssohn-Bartholdy, Graf Johann Kapodistrias, Berlin 1864*, σ. 384-405· πρβλ. καὶ *Γρηγ. Δαφνῆ, Ἰωάννης Α. Καποδίστριας*, σ. 204-207, 632-633. Βλ. ἐπίσης τὶς ἀναφορές (1801-1802) τοῦ Καποδίστρια, ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ του στήν Κεφαλλονιά, στοῦ [*Κ. Δαφνῆ*], Ἄρχεῖον, σ. 87-220, καὶ στίς σσ. 223-295 ἐπιστολές καὶ ἐκθέσεις τῆς περιόδου 1802-1807.

2. Ὅφειλα νὰ σημειώσω τὴ δυσκολία πού δημιουργεῖ ὁ ὅρος ὑπόμνημα στήν ἐξεταζόμενη ἐδῶ περίπτωση. Συγκεκριμένα, θεώρησα ὑπόμνημα καὶ μία ἐκτενὴ ἀκόμη ὑπηρεσιακὴ ἐπιστολὴ τοῦ Καποδίστρια πού ἀναφέρεται εἰδικὰ σὲ ἓνα θέμα. Ἐπειτα ἦταν δύσκολο νὰ ξεχωρίσω ἂν πρόκειται γιὰ ὑπόμνημα ἢ ἀπλὸ σημείωμα τοῦ Καποδίστρια, ὅταν ὑπάρχει μόνο μνεῖα καὶ ὄχι ἐκδοση ὄλου τοῦ κειμένου.

3. Βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις γιὰ τέσσερα ἐκδεδομένα ὑπομνήματα τοῦ Καπ. βλ. στοῦ *Woodhouse, ἔ.ἀ.*, σ. 514. Γιὰ ἄρθρα τοῦ Καπ. σὲ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς του βλ. αὐτόθι, σ. 68, 167. Περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ ἐκδεδομένα ἔργα τοῦ Καπ. βλ. στῆς *Domna N. Dontas, John Kapodistrias and the Greek Historians: A Selective Bibliographical Review*, «*Balkan Studies*» 7 (1966), σ. 412-414. Συμπληρωματικὰ ἐπίσης βλ. στῆς *Grimsted, The Foreign Ministers, ἔ.ἀ.*, σ. 353-360 (ἔπου βιβλιογραφία ἐλληνικὴ, ρωσικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ).

4. Βλ. *Γρ. Δαφνῆ, ἔ.ἀ.*, σ. 215-216, 231, μὲ εἰδήσεις γι' αὐτὸ τὸ ταξίδι.

στρια τὴν παραπάνω ἔκθεση. Ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης ὑποστηρίζει ὅτι ἀποδείχτηκαν σωστὲς οἱ παρατηρήσεις καὶ οἱ προβλέψεις του γιὰ τὶς διαθέσεις τῆς ἰταλικῆς κοινῆς γνώμης¹. Ἡ ἀναφορὰ αὐτῆ, ἀνέκδοτη ἀπ' ὅσο ξέρω, βρίσκεται στὰ «Ἀρχεῖα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας» (Архив Внесней Политики России (στὸ ἐξῆς: *AVPR*), f. Kanceljarija, 1809, d. 13342, l. 1, μαζί μὲ τὸ γράμμα τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Ρουμιάντσεφ, τῆς 29 Μαρτίου/10 Ἀπριλίου 1809. Ὁ τίτλος τῆς ἀναφορᾶς: «*Observations statistiques sur l'Italie*»².

2) Ὑπόμνημα γιὰ τὴ σπουδαιότητα συντάξεως στατιστικῆς ἐργασίας σχετικῆς μὲ τὴ Βλαχία καὶ τὴ Μολδαβία. Χρόνος συντάξεως: λίγους μῆνες μετὰ τὸν Μάρτιο τοῦ 1809³. Δὲν γνωρίζω ἂν ἔχει ἐκδοθεῖ ἢ ἂν σώζεται καὶ ποῦ.

3) Ἀναφορὰ ἐκτενῆς, ποὺ ἀπαρτίζει ὁλόκληρο τόμο, κατὰ τὸν συντάκτη, σχετικὰ μὲ τὴν παρούσα κατάσταση τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ὕλικό τοῦ τὸ ἔδωσε ὁ μητροπολίτης Ἄρτας (καὶ ἔπειτα Οὐγγροβλαχίας) Ἰγνάτιος, μὲ τὸν ὁποῖο καὶ συνεργάστηκε στενὰ στὴ σύνταξη τῆς ἀναφορᾶς⁴. Χρόνος συγγραφῆς: Ἰούλιος - Αὐγούστος τοῦ 1809. Ἀκριβέστερα, τὸν Αὐγούστο τοῦ ἔτους αὐτοῦ ὁ Καποδίστριας παρουσίασε στὸν Καγκελλάριο τῆς Αὐτοκρατορίας τὴν ἔκθεση αὐτῆ, ἣ ὁποία χαρακτηρίστηκε μὲ τὸν ἐξῆς τίτλο: «Σύντομη ἱστορικὴ μελέτη γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας»⁵. Τῆ μελέτη αὐτῆ τὴν ἐπεξεργάστηκε ὁ Καποδίστριας καὶ δευτέρη καὶ τρίτη καὶ τέταρτη φορά. Οἱ ἐπεξεργασμένες παραλλαγές περιεῖχαν ἴσως περισσότερα στοιχεῖα ἀναφερόμενα στὴν πολεμικὴ κατάσταση τῆς Τουρκίας⁶. Τὸ κείμενο τοῦ ὑπομνήματος εἶναι γνωστὸ μὲ τὸν τίτλο: «Σύντομος ἱστορικὴ περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλη-

1. Οἱ πληροφορίες προέρχονται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Καπ. Βλ. *Ἐνεπεκίδη*, ἔ.ἀ., σ. 106. Πάντως, ὅταν ἀργότερα συντάσσει ὁ Καπ. τὴ γνωστὴ «Ἐπισκόπηση» (Аресту) τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας, δὲν κάνει τὴν παραμικρὴ μεία γιὰ τὴν ἔκθεση αὐτῆ (βλ. *Μιχαὴλ Λάσκαρι*, *Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια*, β' ἔκδ. [Γαλαξία], Ἀθῆναι 1968, σ. 27-28).

2. Βλ. μεία στοῦ *G. L. Arš*, *I. Kapodistrija i Grečeskoe Nacional'no-osvoboditel'noe dvizhenie 1809-1822 gg.*, Moskva 1976, σ. 15 καὶ σημ. 5.

3. *Ἐνεπεκίδη*, ἔ.ἀ., σ. 107. Στὴν «Ἐπισκόπηση» δὲν ἀναφέρεται ἐπίσης καθόλου ἢ ὑπαρξὴ τέτοιου ὑπομνήματος.

4. *Ἐνεπεκίδη*, ἔ.ἀ., σ. 107. Πρβλ. καὶ *Γρ. Δαφνῆ*, ἔ.ἀ., σ. 239-240.

5. Ἡ μαρτυρία ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Καπ. (ἀπὸ ἄλλο του ὑπόμνημα) βλ. *G. L. Arš*, «Zapiska o nunešnjem sostojanii Grekov» (1811 g.) *I. Kapodistrii*, «Slavjano-balkanske issledovanija», Moskva 1972 (Akademija Nauk SSSR, Institut Slavianovedenija i Balkanistiki), σ. 376 σημ. μὲ ἀστερίσκο.

6. *Ἐνεπεκίδη*, ἔ.ἀ., σ. 107.

σίας» ἐκδόθηκε καὶ στὸ γαλλικὸ πρωτότυπο καὶ δυὸ φορές σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση. Ὡς τὴν ᾠρα ἦταν γνωστὸ ὡς ἔργο ἀποκλειστικὰ τοῦ Ἱγνατίου¹.

4) Ὑπόμνημα γιὰ τὰ μέσα ποὺ μποροῦν νὰ συμβάλουν στὸν τερματισμὸ τοῦ τωρινοῦ πολέμου ἀνάμεσα στὴ Ρωσία καὶ τὴν Τουρκία (*Mémoire sur les moyens qui peuvent concourir à terminer la guerre actuelle entre la Russie et la Porte*). Βρίσκεται ἀνέκδοτο στὸ AVPR, f. Kanceljarija, d. 13377, ll. 236-244. Γράφτηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1810. Τὸ ὑπόμνημα, ἀνέκδοτο ἀπ' ὅσο ξέρω, τὸ ἐπεσήμανε καὶ τὸ χρησιμοποίησε ὁ G. Arš².

5) Στατιστικὴ ἐμπορικὴ ἐργασία γιὰ τὴν Κριμαία. Τοῦ τὴν εἶχε ἀναθέσει ὁ Ρουμιάντσεφ. Ὁ Καποδίστριας τὴν ἐξετέλεσε σὲ ἐλάχιστο χρόν³. Δὲν ἀναφέρεται πότε τὴ συντάξε. Ἀπὸ ἄλλη ὥστόσο πηγὴ βεβαιώνομαστε ὅτι ὁ Καπ., ὕστερ' ἀπὸ σχετικὴ ἐπιθυμία τοῦ Καγκελλαρίου, κατὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1810 παρουσίασε τὰ συμπεράσματα τοῦ ὑπομνήματος μὲ τίτλο «Ἱστορικὸ δοκίμιο γιὰ τὸ ἐμπόριο τοῦ Καφᾶ», ποὺ εἶχε συντάξει ὁ Σπ. Ναράντσης. Τὸ ὑπόμνημα εἶχε ἐκτιμηθεῖ θετικὰ, ἀλλὰ, κατὰ τὸν Καποδίστρια, ἔπρεπε νὰ δοθοῦν κίνητρα, σχετικὰ μὲ τὴ σύγχρονη κατάσταση τοῦ Καφᾶ, γιὰ τὴν προσέλκυση ἀποίκων στὴν Κριμαία. Δῆλωνε μάλιστα ὅτι ἦταν πρόθυμος νὰ μεταβεῖ ἐπὶ τόπου γιὰ τὴ συγκέντρωση τοῦ ἀπαραίτητου ὕλικου. Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς τοῦ Καπ. ἐπισημάνθηκαν στὸ AVPR, f. Kanceljarija, 1810, d. 13346, ll. 1-3 (Καποδίστριας πρὸς Ρουμιάντσεφ, 7/19 Ὀκτωβρίου 1810)⁴.

6) Ἀπόψεις γιὰ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ (*Notions sur Aly-Pacha*). Πρόκει-

1. Βλ. τὶς σχετικὲς πληροφορίες καὶ τὶς βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις στοῦ Ἐμμαν. Γ. Πρωτοπάλη, Ἱγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1828), I. Βιογραφία, ἐν Ἀθήναις 1959 (Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τόμος Δ'-τεῦχος I, ἔκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), σ. 70, 290-291, καὶ II. Ἀλληλογραφία, πολιτικὰ ὑπομνήματα, λόγοι, σημειώματα περὶ Ἱγνατίου, ἐν Ἀθήναις 1961 (στὴν ἴδια σειρά, τ. Δ'-τεῦχ. II), σ. 31 ἀριθμ. 43. Τὸ ὑπόμνημα ἔχει τὸν ἐξῆς γαλλικὸ τίτλο: Précis historique sur l'état actuel de l'Église orthodoxe d'Orient, adressé à Son Excellence Monsieur le Comte Nicolas de Romanzoff, Ministre des Affaires Étrangères et du Commerce, chevalier de plusieurs Ordres e.c., e.c., Par Ignace Archevêque, Métropolitain d'Arta (αὐτόθι, τεῦχ. I, σ. 290 σημ. 1). Τὸ χειρόγραφο διατηρεῖται στὸ AVPR, f. Glavnyj Arhiv, II-26, 1813 g., d. 3' βλ. Arš, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 16 καὶ σημ. 8.

2. G. L. Arš, Balkanskije proekty I. Kapodistrii nakanune Grečeskoj Revoljucii 1821 g. στὸν τόμο Balkanskije Issledovanija. Problemy Istorii i Kul'tury. (Akademija Nauk SSSR. Institut Slavjanovedenija i Balkanistiki), Moskva 1976, σ. 52-53, 55 σημ. 17. Βλ. καὶ στοῦ ἴδιου, I. Kapodistrija, σ. 17 καὶ σημ. 9.

3. Ἐνεπεκίδη, ἔ.ἀ., σ. 108. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐργασία καὶ ἡ προηγούμενη ἀναφορὰ παραλείπονται ἀπὸ τὸν Καπ. στὴν «Ἐπισκόπηση».

4. Arš, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 17 καὶ σημ. 10.

ται για ὑπόμνημα πού συντάχτηκε κατά τὸ 1810-1811. Εἶναι ἀνέκδοτο καὶ βρίσκεται στὸ *AVPR*, f. Kanceljarija, d. 7815, II. 3-241.

7) Ἔνα εἶδος ὑπομνήματος για τὴ δημόσια διδασκαλία στὸ Βουκουρέστι. Τὸ ὕλικὸ πού χρησιμοποίησε ὁ Καποδίστριας προερχόταν ἀπὸ σχετικὰ ἔγγραφα καὶ ἐκθέσεις τοῦ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου. Τὴ μαρτυρία για τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὑπομνήματος τὴν ἀντλοῦμε ἀπὸ γράμμα (σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα) τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὸν Ἰγνάτιο μὲ χρονολογία 20 Φεβρουαρίου/4 Μαρτίου 1811. Ἀντίγραφο μάλιστα τῆς σχετικῆς ἐκθέσεως διεβίβασε ὁ συντάκτης στὸν μητροπολίτη². Καὶ τὸ «ὑπόμνημα» αὐτὸ εἶναι ἀνέκδοτο, ἀπ' ὅσο ξέρω.

Τὰ παραπάνω ἑπτὰ ἔργα τοῦ Καποδίστρια τοποθετοῦνται χρονικὰ μέσα στὴν πρώτη περίοδο τῆς παραμονῆς του στὴν Πετρούπολη (1809-1811). Ἀπὸ τίς πρῶτες μέρες τοῦ Ὀκτωβρίου 1811 ὁ Καποδίστριας βρίσκεται στὴ Βιέννη, ὅπου θὰ μείνει ὡς τὰ τέλη Μαΐου 1812, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ ὑπεράριθμου ἀκολούθου στὴ ρωσικὴ πρεσβεία τῆς αὐστριακῆς πρωτεύουσας³. Στὸ διάστημα λοιπὸν τῶν ὀκτῶ περίπου μηνῶν τῆς παραμονῆς του στὴ Βιέννη, ὁ Καποδίστριας, ὅσο μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ μαρτυριῶν διαφόρων πηγῶν, συνέταξε καὶ ὑπέβαλε στὸν προϊστάμενὸ του Γουσταῦο Ἐρνέστο κόμητα von Stackelberg, ἐπιτετραμμένο ἐκεῖ τῆς Ρωσίας, τὰ παρακάτω ὑπομνήματα.

8) Ἐπόμνημα για τὴν κατάσταση τῶν Ἑλλήνων. Φέρει χρονολογία (ἀποπερατώσεως ἢ ὑποβολῆς) 25 Νοεμβρίου/7 Δεκεμβρίου 1811. Ἐπισημάνθηκε στὸ *AVPR*, f. Kanceljarija, 1811, d. 11607, II. 312-332, ἀπὸ τὸν Arš, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ ἐξέδωσε ὀλόκληρο σὲ ρωσικὴ μετάφραση (ἀπὸ τὰ γαλλικὰ) μὲ τὸν τίτλο: «Zapiska o nynešnem sostojanii Grekov» (1811 g.) I. Kapodistrii» («Ἐπόμνημα για τὴ σημερινὴ κατάσταση τῶν Ἑλλήνων» -1811- τοῦ Ἰ. Καποδίστρια). Ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ Arš μεταφράστηκε ἀπὸ τὰ ρωσικὰ στὰ ἑλληνικά⁴. Τελευταῖα ὁ ἴδιος ἐρευνητῆς

1. Arš, *Balkanskije proekty*, ἔ.ἀ., σ. 49, 54. Βλ. ἐπίσης στοῦ ἴδιου, *Albanija i Epir v konce XVIII - načale XIX v.*, Moskva 1963, σ. 7 καὶ σημ. 12, 157, 207, 257, 259, 274. Για τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ βλ. καὶ *Woodhouse*, ἔ.ἀ., σ. 303, καθὼς καὶ *A. F. Miller*, *Mustapha Pacha Baïraktar*, Bucarest 1975, σ. 265 σημ. 40.

2. Βλ. ἀποσπάσματα τοῦ γράμματος στοῦ *Πρωτοψάλτη*, ἔ.ἀ., τεύχ. I, σ. 84-85, καὶ ὅλο τὸ κείμενο στοῦ *Γρηγ. Δαφνῆ*, ἔ.ἀ., σ. 240-241.

3. Για τὴ ζωὴ τοῦ Καπ. στὴ Βιέννη βλ. *Πολυχρόνη Κ. Ἐνεπεϊδῆ*, *Ρήγας-Ἰψηλάντης-Καποδίστριας*, Ἀθήναι 1965, σ. 177-181. — *Δαφνῆ*, ἔ.ἀ., σ. 246-251, 254-256.

4. Arš, *Zapiska*, ἔ.ἀ., σ. 359-386. Πρβλ. στοῦ ἴδιου, *Balkanskije proekty*, ἔ.ἀ., σ. 49, 54 σημ. 4. Βλ. τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς Γ. Ἰωαννίδου-Μπιτσιάδου στὴ «*Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία*» (ἐκδ. IMXA), τ. 1 (συμπλήρωμα), Θεσσαλονίκη 1973, σ. 279-310.

ἔξεδωσε καὶ τὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο τοῦ Καποδίστρια (*Mémoire sur l'état actuel des Grecs*)¹.

9) Ἀπόψεις σχετικὲς μὲ τὸν νέο ἰλλυρικὸ δρόμο (*Notions relatives à la nouvelle route illyrienne*). Καὶ τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ βρίσκεται στὸ AVPR, f. Kanceljarija, 1811, d. 11607, ll. 332-3342. Ὅπως ἀναφέρεται καὶ στὴν ἀρχειακὴ ἔνδειξη, εἶναι τοῦ ἔτους 1811 καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀπέχει πολὺ, ὡς πρὸς τὴν ἡμέρα συντάξεώς του, ἀπὸ τὸ προηγούμενο ὑπόμνημα.

Ἀξίζει, νομίζω, νὰ προστεθεῖ ὅτι γιὰ τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ μᾶλλον κάνει λόγο ὁ ὑπουργὸς τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας Franz Hager σὲ ἀναφορὰ του, μὲ χρονολογία 25 Δεκεμβρίου 1811, πρὸς τὸν Μέττερνιχ. Στὸ σχετικὸ ἔγγραφο, ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὰ αὐστριακὰ ἀρχεῖα³, συναντοῦμε τίς ἀκόλουθες ἀξιωματημὸνεντες μαρτυρίες: ὅτι δηλ. τὸ ὑπόμνημα τοῦ Καποδίστρια ἀναφέρεται στὴν ἐμπορικὴ κατάσταση τῆς Ἀνατολῆς, στὶς νέες ἐμπορικὲς ἀρτηρίες πρὸς τὴ νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ προοριζόμενου γιὰ τὴν Ἀνατολὴ Γάλλου προξένου, τοῦ γνωστοῦ E. M. Cousinéry, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐπιφορτισμένος νὰ ὑποδείξει καινούργιους ἐμπορικοὺς δρόμους στὴ Βαλκανικὴ. Στὸ ἴδιο ἔγγραφο τοῦ Hager σημειώνεται ὅτι τὸ σχετικὸ ὑπόμνημα διαβιβάζεται συνημμένως, ὅτι δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἓνα ἡμιτελὲς πρόχειρο σχέδιο καὶ πὼς ὁ Καποδίστριας, ἀφοῦ τὸ συνέταξε, τὸ ἔσχισε ἔπειτα καὶ τὸ ἔδωσε στοὺς ὑπῆρέτες του νὰ τὸ κάψουν. Ἀντίγραφο ἐπομένως, ξαναδουλεμένο, εἶναι αὐτὸ ποὺ βρίσκεται στὰ ρωσικὰ ἀρχεῖα, ἐνῶ στὰ αὐστριακὰ θὰ ἀναζητήσουμε τὴν πρώτη ἴσως μορφή τοῦ ὑπομνήματος.

10) Ἵπόμνημα, τοῦ ἔτους 1811, γιὰ τὴ δημιουργία στρατιωτικοῦ ἀντιπερισπασμοῦ στὴ Νότια Εὐρώπη σὲ περίπτωσι πολέμου ἀνάμεσα στὴ Ρωσία καὶ τὴ Γαλλία. (*Mémoire sur une diversion à opérer dans le Midi de l'Europe en cas de guerre entre la Russie et la France*). Ἀνέκδοτο, ἀποκείμενο στὸ AVPR, f. Kanceljarija, 1811, d. 11607, ll. 299-311. Καὶ τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ἐπισημάνθηκε καὶ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Αἰῶ⁴.

Καὶ τὰ τρία παραπάνω ὑπομνήματα (ὑπ' ἀριθμ. 8, 9, 10) τὰ ἀναφέρει ὁ Καποδίστριας στὴ γνωστὴ «Ἐπισκόπηση» (ἢ Αὐτοβιογραφία). Γιὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 10 μάλιστα παραθέτει σχετικὰ εὐρεία περίληψη. Εἶναι σαφὲς ὅτι ἔδιδε ἰδιαίτερη σημασία σ' αὐτό, χάρις στὸ ὁποῖο ἄλλωστε

1. *Arš*, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 256-275.

2. Μνεῖα καὶ χρησιμοποίησι τοῦ *Arš*, *Balkanskie proekty*, ἔ.ἀ., σ. 49, 54 σημ. 5. Πρβλ. καὶ τοῦ ἴδιου, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 22 καὶ σημ. 23.

3. Ἐνεπεκίδη, Ρήγας-Ἵψηλάντης-Καποδίστριας, σ. 180.

4. *Arš*, *Balkanskie proekty*, ἔ.ἀ., σ. 49, 51-52, 54 σημ. 6, 55 σημ. 14. Βλ. καὶ τοῦ ἴδιου, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 22-23 (σημ. 24 τῆς σ. 23), 58, 66.

έξετιμήθη από τόν τσάρο και κέρδισε τή θέση τοῦ διευθυντῆ τοῦ διπλωματικοῦ γραφείου τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δουνάβεως¹.

Ἐκτός ἀπό τὰ ὑπομνήματα αὐτά, πού χρονολογοῦνται κατὰ τὴν περίοδο τῆς παραμονῆς στὴ Βιέννη, εἶναι πιθανὸ νὰ λανθάνουν και ἄλλα ὑπομνήματα τοῦ Καποδίστρια — ἴσως λιγότερο σπουδαῖα — ἀν στηριχθοῦμε στὴν πληροφορία τοῦ ἴδιου, ὅτι ὁ κόμης von Stackelberg τοῦ ἐμπιστευόταν ἐκθέσεις με διάφορα σχέδια πού ἀπασχολοῦσαν τότε τὰ ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης. Τίς ἐκθέσεις αὐτὲς τίς ἀνέλυε ὁ Καποδίστριας και πρόσθετε τίς προσωπικὲς του παρατηρήσεις².

11) Ὑπόμνημα ἀναφερόμενο στὸν τρόπο προελάσεως τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη, ὥστε οἱ Τοῦρκοι νὰ ὑποχρεωθοῦν, ἀν ὄχι σὲ μία ἐπιθετικὴ ἢ ἀμυντικὴ συμμαχία με τὴ Ρωσία, τουλάχιστο σὲ μία παθητικὴ στάση. Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ὁ Καποδίστριας τὸ παρουσίασε στὸν ἀρχηγὸ τῆς ρωσικῆς στρατιᾶς τοῦ Δουνάβεως, τὸν στρατηγὸ Pavel Vasil'evich Chichagov, ὕστερ' ἀπὸ σχετικὲς συζητήσεις πού εἶχε μαζί του, κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου 1812. Ἡ μαρτυρία προέρχεται ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Chichagov, ὁ ὁποῖος πρόσθεσε και τὴν ἀκόλουθη κρίση: «Je trouvai ce mémoire si sagement raisonné, quoique sans aucun espoir de résultat, que je l'envoyai à l'empereur»³. Ἀπ' ὅσο ξέρω, και τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ. Νομίζω, ἐξ ἄλλου, ὅτι με τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ταυτίζεται (ἢ ἔχει ἄμεση τουλάχιστο σχέση) ἢ εἰσήγηση τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Chichagov τὴν 25 Μαΐου/6 Ἰουνίου 1812, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ ἄλλη ἀσφαλέστερη πηγὴ. Σύμφωνα μ' αὐτὴν ὁ Καπ., ἀποβλέποντας στὴν ἐπιτυχία τῆς σχεδιασθείσης στρατιωτικοπολιτικῆς ἐνέργειας τῆς Ρωσίας στὴ Νότια Εὐρώπη, πρότεινε σχέδιο ψυχολογικῆς ἐπιχειρήσεως πού θὰ προκαλοῦσε ἀντιπερισπασμὸ στὴ νότια πλευρὰ τῆς ναπολεόντειας στρατιᾶς. Ἡ εἰσήγηση - σχέδιο τοῦ Καπ. ἐπισημάνθηκε στὸ AVPR, f. Kanceljarija, 1812, d. 2001, II. 5-8 (βλ. μνεῖα στοῦ *Arg.*, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 26 και σημ. 31).

12) Ἐκθεση ἀπὸ τὴ γερμανικὴ πόλη Reichenbach, τῆς 1/13 Ἰου-

1. Μ. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 29-31.

2. *Αὐτόθι*, σ. 29-30.

3. Ἡ πληροφορία και τὸ ἀπόσπασμα στοῦ *Stamati Th. Lascaris*, *Capodistrias avant la révolution grecque. Sa carrière politique jusqu'en 1822*, Lausanne 1918, σ. 33. Πρβλ. και *Woodhouse*, ἔ.ἀ., σ. 74-75, ὅπου τὸ ἀναφερόμενο ὑπόμνημα τῆς 28 Ἰουλίου 1812 πρέπει μᾶλλον νὰ ταυτισθεῖ με αὐτὸ πού μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ. Γιά τὸ ὑπόμνημα ἐξ ἄλλου τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Chichagov, με τὸ ὁποῖο δίδεται ἰδιαίτερη ἐμφαση στὴν ἀξία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, διατηρῶ ἐπιφυλάξεις. Δὲν μπόρεσα τελικὰ νὰ βρῶ και νὰ συμβουλευθῶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Chichagov, ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ ὁ Woodhouse.

νίου 1813. Αναφέρεται στην άνακωχή που υπογράφηκε με τον Ναπολέοντα (στις 4 Ιουνίου [ν. ή.] 1813 στο Pleiswitz), στις δυνατότητες της δραστηριότητας του Γάλλου αυτοκράτορα κατά το διάστημα της άνακωχής αυτής και στις κοινές ενέργειες που θα μπορούσαν να κάμουν τα ρωσικά με τα άυστριακά στρατεύματα¹ (σύντομη περίληψη στο έργο *Vnešnjaia Politika Rossii, XIX i načala XX veka* [στο έξής *VPR*]. *Dokumenty Rossijskogo Ministerstva Inostrannyh Del, serija pervaja*, τόμ. 7, Moskva 1970, σ. 246. Έδω ή παραπομπή στο *T. Bernhardi, Toll's Denkwürdigkeiten*, τ. 3, σ. 486-488, όπου ή έκδοση του υπομνήματος).

13) Έκτενης έκθεση με ήμερομηνία 15/27 Ιουνίου 1813, από τη γερμανική επίσης πόλη Reichenbach. Ο Καποδίστριας χρησιμοποίησε πληροφορίες θετικές που περιλαμβάνονταν σε έπιστολές από τη Σερβία. Τήν έκθεση τήν υπέβαλε στον άρχιστράτηγο της ρωσικής στρατιάς Μιχαήλ Μπογδάνοβιτς Barclay de Tolly. Το περιεχόμενο του ένδιαφέροντος αυτού έγγραφου άφιερωνόταν άποκλειστικά στη θλιβερή κατάσταση των Σέρβων τήν έπαύριο της συνθήκης του Βουκουρεστίου (28.5.1812). Ο Καποδίστριας τονίζει ότι οι Σέρβοι έχασαν τη ρωσική προστασία και έμειναν έκτεθειμένοι στις άγριες διαθέσεις των Τούρκων έπισημαίνει έξ άλλου τη δυνατότητα διεισδύσεως και έπιτυχίας της γαλλικής πολιτικής. Γι' αυτό και είσηγεΐται τα άπαραίτητα μέτρα που θα έξασφαλίσουν τήν έμπιστοσύνη των Σέρβων προς τη Ρωσία. Αναφέρεται άκόμη στη δυνατότητα μεταφοράς και έγκαταστάσεως στη Ρωσία 300.000 Σέρβων². Η έκθεση αυτή νομίζω ότι μπορεί να ταυτισθεΐ με τη «λεπτομερή έκθεση» της άυτοβιογραφίας του Καποδίστρια, τήν όποία θα υποβάλει ό στρατηγός Barclay de Tolly στον Ρώσο αυτοκράτορα μετά τη μάχη του Κούλμ (30.8.1813). Ο Άλέξανδρος Α΄ θα έκφράσει τήν ευάρεσκεία του προς τον Καποδίστρια, για τήν έκθεση αυτή, άπονέμοντάς του το παράσημο της Άγίας Άννας α΄ τάξεως³.

Δέν έχω έξ άλλου έπαρκή στοιχεία που θα μου έδιναν τη βεβαιότητα να ταυτίσω τήν παραπάνω έκθεση με «υπόμνημα» που γράφηκε στις 15 Ιουνίου 1813 και άναφερόταν σε μαζική μεταφορά των Σέρβων στη Ρωσία και δημιουργία στρατιωτικών παροικιών στον ποταμό Δνεί-

1. Για τα σχετικά γεγονότα βλ. πολύ συνοπτικά στην «Έπισκόπηση» (*Μ. Δάσκαρι*, έ.ά., σ. 34).

2. Όλόκληρο το γαλλικό κείμενο της έκθέσεως δημοσιευμένο στο *VPR*, τ. 7, έ.ά., σ. 263-267, άριθμ. 109, μετάφραση στα ρωσικά στη σ. 267-270.

3. *Μ. Δάσκαρι*, Άυτοβιογραφία, σ. 34-35. Για τα γεγονότα βλ. περισσότερα στο *Γρηγ. Δαφνή*, έ.ά., σ. 262-263.

στερο¹. Κλίνω πάντως να δεχθῶ ὅτι τὸ «ὑπόμνημα» εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἐκθεση τῆς 15/27.6.1813.

14) Ὑπόμνημα, τῆς 5/17 Ἰουλίου 1813, πάλι ἀπὸ τὴν πόλη Reichenbach. Τὸ ἔστειλε στὸν συνάδελφό του Karl Robert Nesselrode, μὲ τὴν παράκληση νὰ τὸ παρουσιάσει στὸν Ἀλέξανδρο. Τὸ ὑπόμνημα ἀποτελεῖ σύνοψη (précis historique, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ συντάκτη) τῶν ἱστορικῶν τυχῶν τῆς Ἑπτανήσου Δημοκρατίας ἀπὸ τὸ 1798-99, ὅταν ρωσο-τουρκικὸς στόλος κατέλαβε τὰ Ἑπτάνησα. Τονίζεται ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκδηλωθεῖ ἔντονο τὸ ρωσικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς Ἑπτανησίους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ζημιωθεῖ σοβαρὰ μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Tilsit (7 καὶ 9.7.1807). Τώρα πού ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ περάσουν τὰ νησιὰ στὰ χέρια τῶν Ἀγγλων, ὁ Ρῶσος αὐτοκράτορας πρέπει νὰ ἐγκαρδιώσει τοὺς Ἕλληνες κατοίκους, καὶ ἂν δὲν μπορέσει νὰ ἐπαναφέρει τὴ ρωσικὴ προστασία, νὰ ἐλαττώσει τουλάχιστο τὶς ἀγγλικὲς διεκδικήσεις. Ὑπογραμμίζεται ἀκόμη ἡ γεωγραφικὴ καὶ στρατηγικὴ σημασία τῆς Κέρκυρας. Τὸ κείμενο τοῦ ὑπομνήματος (στὰ γαλλικὰ) βρίσκεται δημοσιευμένο στὸ VPR, τ. 7, ἔ.ἀ., σ. 310-312, ἀριθμ. 127 (καὶ σὲ ρωσικὴ μετάφραση στὴ σ. 312-314).

15) Ὑπόμνημα γιὰ τὰ Ἰόνια Νησιὰ (*Mémoire sur les Isles Ioniennes*). Μὲ τὸν τίτλο αὐτό, ἀνέκδοτο τὸ ὑπόμνημα τὸ βρῖσκει κανεὶς στὰ Κεντρικὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα Παλαιῶν Πράξεων τῆς Μόσχας (Central'nyj Gosudarstvennyj Arhiv Drevnih Aktov [στὸ ἐξῆς : CGADA]), 15/537 καὶ 626. Φέρει χρονολογία 31 Ἰανουαρίου 1812².

Ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβεια τῆς χρονολογίας ἔχω μερικὲς ἐπιφυλάξεις. Ἡ συγγραφεὺς, πού ἐπεσήμανε στὰ παραπάνω ἀρχεῖα τὸ ὑπόμνημα αὐτό, σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς μελέτης της, τὸ ἀναφέρει καὶ πάλι, ἀλλὰ προσθέτει ὅτι πρέπει νὰ γράφτηκε στὰ τέλη τοῦ 1813 καὶ ὅτι ὁ Καπ. τὸ διεβίβασε μὲ γράμμα του τῆς 31 Ἰανουαρίου 1814 στὸν πρίγκιπα Andrei Krillovich Razumovskij³. Ἄν στηριχθῶ στὴν «Ἐπισκόπηση» τοῦ Καποδίστρια, τότε ὀφείλω νὰ ἀναγνωρίσω ὅτι τὸ «σύντομο ὑπόμνημα περὶ τῶν Ἰονίων Νήσων»⁴ τὸ παρουσίασε ὁ Κερκυραῖος διπλωμάτης στὸν τσάρο Ἀλέξανδρο Α' στὸ διάστημα ἀπὸ τὶς 14 Φεβρουαρίου ὡς τὰ μέσα περιπού

1. Βλ. μνεία τοῦ Μιχαήλ Θ. Λάσκαρι, Ἕλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς των ἀγῶνας, 1804-1830, Ἀθήναι 1936, σ. 46-47. Πρβλ. καὶ C. W. Crawley, John Capodistrias and the Greeks before 1821, «Cambridge Historical Journal» XIII, 2 (1957), σ. 170. — Woodhouse, ἔ.ἀ., σ. 77.

2. Grimsted, Capodistrias and a «New Order», ἔ.ἀ., σ. 169 σημ. 8 τῆς 168. Βλ. καὶ στῆς ἴδιας, The Foreign Ministers, σ. 265 σημ. 92.

3. Grimsted, Capodistrias and a «New Order», ἔ.ἀ., σ. 174 σημ. 25, καὶ στῆς ἴδιας, The Foreign Ministers, σ. 231 σημ. 14, καὶ σ. 355.

4. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία, σ. 50.

Μαρτίου τοῦ 1814. Ἡ πρώτη ἡμερομηνία θυμίζει τὴν ἀναχώρηση ἀπὸ τὴ Ζυρίχη τοῦ Καποδίστρια, πού μεταβαίνει στὸ στρατηγεῖο τῶν ἐνωμένων κατὰ τοῦ Ναπολέοντα συμμάχων (διαδοχικὰ στὶς πόλεις Troyes, Langres καὶ Chaumont). Ἡ δεύτερη ἡμερομηνία δηλώνει τὴ στιγμή τῆς ἐπιστροφῆς στὴν Ἑλβετία τοῦ Καποδίστρια¹. Στὸ διάστημα λοιπὸν αὐτὸ ὁ Καποδίστριας συζήτησε μὲ τὸν τσάρο, σὲ ἄμεση ἐξάρτηση μὲ τὸ ἑλβετικὸ ζήτημα, καὶ τὴν τύχη τῆς Ἑπτανήσου.

Οἱ παραπάνω χρονολογίες μὲ ὑποχρεώνουν νὰ δεχθῶ ὅτι τὸ σύντομο ὑπόμνημα πού ἀναφέρει στὴν «Ἐπισκόπησή» του ὁ Καποδίστριας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἐπισημάνθηκε στὰ ρωσικὰ ἀρχεῖα.

16) *Ἐκθεση γιὰ τὴ διευθέτηση τοῦ ἐπτανησιακοῦ ζητήματος*. Τὴν ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας. Τὴν ἀπέστειλε ἀπὸ τὴν Ἑλβετία στὸν τσάρο, μετὰ τὴν εἴσοδο τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων στὸ Παρίσι (31 Μαρτίου 1814)². Τὴν ἔγραψε ἐπομένως μετὰ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ καὶ φυσικὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφιξή του στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα, στὶς 25 Μαΐου 1814³. Ἡ ἐκθεση αὐτὴ, σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης της, πρέπει νὰ ἦταν σύντομη. Ἴσως δὲν εἶχε βασικὲς διαφορὲς μὲ τὸ προηγούμενο ὑπόμνημα. Πάντως δὲν μπορῶ νὰ ταυτίσω τὸ κείμενο αὐτό, μὲ βάση τὰ στοιχεῖα πού διαθέτω.

17) *Ἀνάλυση τῆς συνθήκης τοῦ Παρισιοῦ*. Πρόκειται γιὰ τὴ λεγόμενη πρώτη συνθήκη τοῦ Παρισιοῦ πού ὑπογράφηκε στὶς 30 Μαΐου 1814 καὶ πού καθόριζε γενικὰ τὰ πρὸς μελέτη θέματα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀναδιοργανώσεως στὸ εἰδικὸ συνέδριο τῆς Βιέννης. Τὴν ἀνάλυση αὐτὴ τὴν ἀνέθεσε ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Καποδίστρια. Δὲν γνωρίζω ἂν ἔχει ἐκδοθεῖ. Μοῦ εἶναι γνωστὴ μόνο ἀπὸ τὴν «Ἐπισκόπηση», ὅπου καὶ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς ἀναλύσεως καὶ τὴν ὀξυδέρκεια τοῦ συντάκτη. Ὁ χρόνος συντάξεως μπορεῖ νὰ προσδιορισθεῖ ἀνάμεσα στὰ τέλη Μαΐου (ἀσφαλῶς οἱ ὅροι τῆς συνθήκης θὰ εἶχαν ἀποκρυσταλλωθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπογραφή της) καὶ στὶς ἀρχὲς Ἰουνίου 1813, ἀφοῦ στὶς 6 τοῦ μήνα αὐτοῦ ὁ τσάρος ἔφυγε γιὰ τὸ Λονδίνο καὶ στὶς 9 ὁ Καποδίστριας γιὰ τὴ Ζυρίχη⁴.

18) *Ἐκθεση γιὰ τὴ λύση τοῦ ἑλβετικοῦ ζητήματος*. Τὴν ἐκθεση αὐτὴ τὴ διάβασε ὁ Καποδίστριας στὸν τσάρο κατὰ τὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα

1. Γιὰ τίς κινήσεις τοῦ Καπ. καὶ τίς σχετικὲς ἡμερομηνίες βλ. στοῦ Γρηγ. Δαφνῆ, ἔ.ἀ., σ. 272-274.

2. Λάσκαρι, ἔ.ἀ., σ. 51-52.

3. Γρηγ. Δαφνῆ, ἔ.ἀ., σ. 274-275.

4. Λάσκαρι, ἔ.ἀ., σ. 53. Γιὰ τίς χρονολογίες στοῦ Δαφνῆ, ἔ.ἀ., σ. 276.

πού ο πρώτος συνάντησε τον δεύτερο στο Παρίσι¹. Ἡ παρουσίασή της λοιπόν δὲν ἀπέχει χρονικὰ ἀπὸ τὴν προηγούμενη «ἀνάλυση» τῆς παρισινῆς συνθήκης. Δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶχε συντάξει ὁ Καποδίστριας τὴν ἔκθεσή του λίγο πρὶν. Σὲ ἄμεση σχέση μετὰ τὴν ἔκθεση αὐτὴ βρίσκεται ἡ ἔκτενής ἐπιστολὴ - ὑπόμνημα τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α', ἀπὸ Ζυρίχη 30 Ἰουλίου/11 Αὐγούστου 1814², ὅπως καὶ τὸ σύντομο σημείωμα τοῦ ἴδιου ἀποστολέα πρὸς τὸν ἴδιο ἀποδέκτη, ἀπὸ Βιέννη, 22 Σεπτεμβρίου/4 Ὀκτωβρίου 1814³.

Ἀξίζει ἐξ ἄλλου νὰ ὑπομνηθεῖ ὅτι στὸ διάστημα τῆς ὑπηρεσίας του στὴν Ἑλβετία (15 Νοεμβρίου 1813 - τέλη Σεπτεμβρίου 1814) ὁ Καποδίστριας συνέταξε μόνος ἢ καὶ σὲ συνεργασία μετὰ ἄλλους συναδέλφους του, ἰδίως μετὰ τὸν αὐστριακὸ ἀπεσταλμένον Ludwig von Lebzeltern, ἔγγραφα ἢ νότες (notes) ἢ καὶ ὑπομνήματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐπισημανθεῖ στὰ ὁμοσπονδιακὰ ἑλβετικὰ ἀρχεῖα (archives fédérales).

Σημειῶν ἐδῶ τὰ σπουδαιότερα : Νότα Καποδίστρια - Lebzeltern τῆς 20 Δεκεμβρίου 1813 πρὸς τὸν Landammann Hans von Reinhard⁴· δευτέρη νότα τῶν ἴδιων πρὸς τὸν ἴδιο, τὴν 1 Ἰανουαρίου 1814⁵· τρίτη νότα τῶν δύο ἀπεσταλμένων πρὸς τὸν Reinhard, τῆς 7 Φεβρουαρίου 1814⁶· δύο νότες μετὰ χρονολογία 5 Ἀπριλίου 1814, συνταγμένες ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν Καπ.⁷ Ἐκτενὲς ὑπόμνημα, συνταγμένο ἐπίσης ἀπὸ τὸν Καπ., πού ὑποβλήθηκε στὴν ἑλβετικὴ Δίαιτα τὴν 21 Ἀπριλίου 1814⁸. Σχέδιο συμφωνίας (projet de pacte) τῶν ἑλβετικῶν καντονίων, μετὰ

1. Λάσκαρι, ἔ.ἀ., σ. 53-54.

2. Ἐκδόθηκε στὸ *VPR*, τ. 8 (Moskva 1972), σ. 81-85 (τὸ γαλλικὸ κείμενο), 85-87 (ἡ ρωσικὴ μετάφρ.), ἀριθμ. ἐγγρ. 34. Τὸ ὑπόμνημα αὐτό, πού χαρακτηρίζει περίπλοκο τὸ ἑλβετικὸ ζήτημα, περιλαμβάνει τρεῖς ἐξῆς παραγράφους : *État des affaires. Manière directe et facile de finir les affaires de la Suisse. Manière indirecte et difficile de finir les affaires de la Suisse*. Πρβλ. καὶ σχετικὰ ἔγγραφα τοῦ Καπ. «*Sur la situation de Suisse*» στὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης : Παύλου Πετρίδη, Ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια (1814-1821), Θεσσαλονίκη 1976 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ τεύχ. 2 [1976], τοῦ Μηνιαίου Δελτίου τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης), σ. 8 καὶ σημ. 46 (ὅπου ἀρχεϊακὴ καὶ βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη, πού δὲν μπόρεσα νὰ ἐλέγξω).

3. *VPR*, τ. 8, ἔ.ἀ., σ. 111-112 (γαλλικὸ κείμ.), 112 (ρωσικὴ μετάφρ.), ἀριθμ. ἐγγρ. 48. Πρβλ. αὐτόθι, σ. 176-178 (γαλλικὸ κείμ.), 178-180 (ρωσικὴ μετάφρ.), ἀριθμ. ἐγγρ. 73, ἐνδιαφέρουσες ὁδηγίες γιὰ τὸ ἑλβετικὸ ζήτημα, ἀπὸ Βιέννη, 18/30 Ἰανουαρίου 1815, τοῦ Κ. Nesselrode πρὸς τοὺς Α. Κ. Razumovskij καὶ Καποδίστρια.

4. Βλ. σύντομη περίληψη στὸ *VPR*, τ. 7, ἔ.ἀ., σ. 514, ὅπου ἡ βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς [νότας : *E. Lévis-Mirepoix, Mémoires et papiers de Lebzeltern, Paris 1949, σ. 296-298*].

5. *S. Lascaris, Capodistrias, ἔ.ἀ., σ. 43*.

6. *Αὐτόθι*, σ. 44.

7. *Αὐτόθι*, σ. 46.

8. *Αὐτόθι*, σ. 47-51, ὅπου ἔκδοση τοῦ κειμένου.

χρονολογία 10 Μαΐου 1814, ὀφειλόμενο στὸ προηγούμενο ὑπόμνημα τοῦ Καπ.¹ Νότα τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Reinhard, τῆς 20 Μαΐου 1814². Νότα πρὸς τὴν ἐλβετικὴ Δίαιτα, με̄ χρονολογία 13 Αὐγούστου 1814³. Ἑπομνήματα με̄ ἡμερομηνία 16 Νοεμβρίου 1814, ἀπὸ Βιέννη, τοῦ Heinrich Friedrich Karl Stein καὶ τοῦ Καπ. πρὸς τὴν ἀρμόδια ἐπιτροπὴ γιὰ τὶς ἐλβετικὲς ὑποθέσεις στὸ συνέδριο τῆς Βιέννης⁴.

19) *Εἰσήγηση* τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α', ἀπὸ Βιέννη, 23 Σεπτεμβρίου/5 Ὀκτωβρίου 1814. Προτείνεται νὰ ἀπορριφθεῖ ἡ ἰδέα γιὰ τὴν ἐγκατάσταση στὰ Ἑπτάνησα τοῦ Τάγματος τῆς Μάλτας, καὶ νὰ ἐπαναφερθεῖ σὲ ἰσχὺ τὸ σύνταγμα τοῦ 1803 τῆς Ἰονίου Πολιτείας⁵.

Rapport présenté à Sa Majesté l'Empereur Alexandre, par le comte de Capo d'Istria, sur les établissements de M. de Fellenberg à Hofwyl, en octobre 1814, Genève et Paris 1817 (καὶ σὲ ἀγγλικὴ μετάφραση, London 1820)⁶. Ἡ ἐκθεση αὐτὴ, πού ξεφεύγει ἀπὸ τὰ καθιερωμένα πλαίσια τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων, ἂν καὶ ὑπογράφηκε ἀπὸ τὸν Καποδίστρια, εἶναι βέβαιο σήμερα ὅτι δὲν συντάχθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον⁷. Συντάκτης εἶναι ὁ γνωστός Ἑλβετὸς παιδαγωγὸς Philipp Fellenberg πού εἶχε ἰδρύσει πρότυπο σχολεῖο στὸ κτῆμα Hofwyl ἔξω ἀπὸ τὴ Βέρνη. Με̄ αὐτὸν εἶχε συνδεθεῖ με̄ φιλία ὁ Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος ἐκτιμοῦσε ἰδιαίτερα τὶς παιδαγωγικὲς του ἀπόψεις⁸. Ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ Καπ. ἔβαλε τὴν ὑπογραφή του σὲ ἐκθεση συνταγμένη ἀπὸ ἄλλον, θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγηθεῖ μόνο ἀπὸ τὴ στενὴ φιλία ἀνάμεσα στὰ δύο πρόσωπα καὶ ἀπὸ τὴν καλὴ διάθεση τοῦ Κερκυραίου διπλωμάτη, ὁ ὁποῖος πίστευε ἴσως ὅτι ἡ μνεῖα τοῦ ὀνόματός του, ὡς συγγραφέα, θὰ βοηθοῦσε στὴν εὐρύτερη διάδοση τῶν ἰδεῶν τοῦ Ἑλβετοῦ παιδαγωγοῦ.

1. *Αὐτόθι*, σ. 51.

2. *Αὐτόθι*, σ. 51, 52.

3. *Αὐτόθι*, σ. 57.

4. *VPR*, τ. 8, ἔ.ἀ., σ. 131-132, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη: Freiherr vom Stein. Briefe und amtliche Schriften, ἐπιμέλεια Erich Botzenhart-W. Hubatsch, τ. 5, Stuttgart 1964, σ. 201-203.

5. Τὸ ἐγγράφο δημοσιεύτηκε στοῦ *E. Rodocanachi*, Bonaparte et les Iles Ioniennes (1797-1816), Paris 1899, σ. 251-256. Βλ. σχολιασμὸ καὶ ἄλλες εἰδήσεις στοῦ *E. P. Πρωτοψάλτη*, Ἡ προσπάθεια τοῦ Τάγματος τῆς Μάλτας πρὸς ἐγκατάστασιν ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἡ ἀντίδρασις τοῦ Καποδιστρίου ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Βιέννης, στὸν τόμ. Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου, Ἀθήναι 1953, σ. 283-293. Βλ. ἐπίσης *Πετρίδης*, Ἡ διπλωματικὴ δρᾶσις, σ. 42. — Τοῦ ἴδιου, Τὸ Διευθυντήριον τῶν Δυνάμεων καὶ τὸ Ἑπτανησιακὸν Ζήτημα, «Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρίας Κερκύρας» 12 (1975), σ. 51-52. — *VPR*, τ. 8, σ. 112. — *Arš*, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 71.

6. Βλ. τὴ βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη στοῦ *Woodhouse*, ἔ.ἀ., σ. 514. Πρβλ. καὶ *Grimsted*, Capodistrias and a «New Order», σ. 172 σημ. 18.

7. Ἡ τόσο ἐνδιαφέρουσα μαρτυρία προέρχεται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὸν Fellenberg, με̄ ἡμερομηνία 13 Ἀπριλίου 1816· βλ. *Γρηγ. Δαφνῆ*, ἔ.ἀ., σ. 292, 639.

8. Βλ. σχετικὲς εἰδήσεις στοῦ *Woodhouse*, ἔ.ἀ., σ. 85, 101-102, 426, 476.

20) *Σύντομο υπόμνημα* του Καπ. με το οποίο υποστηρίζονται τα αίτήματα των Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, ἄλλοτε στην ὑπηρεσία τῆς Ρωσίας στὰ Ἴονια Νησιά. Τὸ ἔγγραφο δὲν φέρει χρονολογία· τὸ παρουσίασε ὅμως ὁ συντάκτης του κατὰ τὸν Ὀκτώβριο - Νοέμβριο τοῦ 1814. Διατηρεῖται στὸ *AVPR*, f. Glavnyj Arhiv, III-11, 1814, d. 5, II. 6-7¹.

21) *Σύντομο ἐπίσης υπόμνημα* τοῦ Καπ. με τὸ ὁποῖο πρότεινε τὴν παροχὴ βοήθειας στὸν Γεωργάκη Ὀλύμπιο. Χωρὶς χρονολογία τὸ ἔγγραφο· παρουσιάστηκε κατὰ τὸν Ὀκτώβριο - Νοέμβριο τοῦ 1814. Τὸ βρῖσκει κανεὶς στὸ *AVPR*, f. Glavnyj Arhiv, III-11, 1814, d. 5, I. 62.

22) Τὸ *πρόγραμμα* (ἢ ἡ «*Διαταγή*») σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση) γιὰ τὴν ἔγγραφὴ τῶν συνδρομητῶν τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας³. Πρόκειται γιὰ τὸ καταστατικὸ τῆς γνωστῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας. Συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Καποδ. κατὰ τὸν Νοέμβριο - Δεκέμβριο τοῦ 1814⁴.

23) Ἐπόμνημα τοῦ Καπ. με τίτλο «*Considérations sur l'Empire Germanique*», Βιέννη, 28 Ἰανουαρίου/9 Φεβρουαρίου 1815. Ἔχει ἐκδοθεῖ καὶ σχολιασθεῖ⁵.

24) Ἐκθεση τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α' γιὰ τὴν κατάσταση τῶν διαπραγματεῦσεων σχετικὰ μετὰ τὸ ἑλβετικὸ ζήτημα (*Rapport sur l'état de la négociation relative aux affaires de la Suisse*), μετὰ ἡμερομηνία 16/28 Φεβρουαρίου 1815, ἀπὸ Βιέννη⁶.

Ἄς προστεθεῖ ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Καπ., κατὰ τὸ 1815, γιὰ τὰ ἑλβετικὰ προβλήματα ἐκδηλώνεται καὶ σὲ τρεῖς ἀξιοσημειώτες ἐπιστολές του πρὸς τὸν Ρῶσο διπλωμάτη βαρόνο Pavel Alekseevič Krjudener, ἐπιτετραμμένο στην Ἑλβετία· ἡ πρώτη γράφτηκε στὶς 26 Φεβρουαρίου/

1. Μνεῖα καὶ χρησιμοποίησι τοῦ ὑπομνήματος στοῦ *Arš*, ξ.ἀ., σ. 75 καὶ σημ. 29.

2. *Arš*, ξ.ἀ., σ. 76 καὶ σημ. 32.

3. Μ. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία, σ. 59. Στῆς *Grimsted*, *The Foreign Ministers*, σ. 232, 233 καὶ σημ. 19, ἀρχαϊκὰς ἐνδείξεις γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Καπ.

4. Γιὰ τὸ κείμενο ποὺ συνέταξε ὁ Καπ. στὰ γαλλικὰ βλ. Ἑλένης Ε. Κούκου, Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ Παιδεία, 1803-1822. Α'. Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία τῆς Βιέννης, Ἀθῆναι 1958, σ. 39, 160-164 (ὅπου τὸ κείμενο σὲ ἑλληνικὴ ἀπόδοση). Ἄλλες λεπτομέρειες καὶ ἀπόψεις γιὰ τὸ κείμενο καὶ τὴν Ἐταιρεία αὐτὴ βλ. στοῦ Γεωργίου Λαῖτου, Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία τῆς Βιέννης (1814-1820). Νέα Ἐγγραφα, «Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου» 12 (1962), σ. 166-223, καθὼς καὶ στοῦ Γρηγ. Δαφνῆ, ξ.ἀ., σ. 291-294.

5. Βλ. ἔκδοσι στοῦ G. H. Pertz, *Das Leben des Ministers Freiherrn vom Stein*, τ. 4, 1814. 1815, Berlin 1851, σ. 735-739. — *VPR*, τ. 8, ξ.ἀ., σ. 191 (περίληψη). Πρβλ. καὶ Πετροῖδη, Ἡ διπλωματικὴ δράσις, σ. 49-50, καὶ στοῦ Ἰδίου, Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ Γερμανικὴ Ὀμοσπονδία, «Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρείας Κερκύρας» 11 (1974), σ. 45-46.

6. Ἐκδεδομένο στὸ *VPR*, τ. 8, ξ.ἀ., σ. 204-206 (γαλλ. κείμεν.), 206-207 (ρωσικὴ μετάφρ.), ἀριθμ. ἔγγρ. 84.

10 Μαρτίου 1815, ἀπὸ Βιέννη, ἡ δευτέρα στίς 30 Μαΐου/11 Ἰουνίου 1815, ἀπὸ Χαϊδελβέργη, καὶ ἡ τρίτη στίς 31 Ἰουλίου/12 Αὐγούστου 1815, ἀπὸ Παρίσι¹.

Ἐδῶ θὰ ἀξιζοῦσε νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ *nota* ποῦ συντάξε ὁ Καπ. κατὰ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1815. Ὁ τσάρος πείστηκε γιὰ τὸ ἀξιόλογο περιεχόμενό της καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ διανεμηθεῖ στοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἄλλων συμμάχων Δυνάμεων ποῦ συμμετεῖχαν στὸ συνέδριο τῆς Βιέννης. Τὸ διπλωματικὸ αὐτὸ ἔγγραφο ἀναφερόταν στὴ συμπεριφορὰ τοῦ σουλτάνου ἀπέναντι στοὺς Σέρβους καὶ γενικὰ ἀπέναντι στοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους του. Μιὰ τέτοια συμπεριφορὰ ἦταν ἀντίθετη πρὸς τὸν φυσικὸ νόμο διακυβερνήσεώς μὲ πολιτισμένον τρόπο. Γενικὰ ὁ Καπ. ἤθελε νὰ ἀποδείξει ὅτι ἓνας Μουσουλμάνος ἀρχηγὸς κράτους δὲνμποροῦσε νὰ ἔχει ὑπηκόους χριστιανούς².

25) *Συνοπτικὸ ὑπόμνημα* τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Καγκελλάριο τῆς Πρωσίας Κ. Α. Hardenberg γιὰ τὴ θέση στὴν ὁποία βρίσκονται οἱ διαπραγματεύσεις σχετικὰ μὲ τὰ Ἴονια νησιά. Ὁ συντάκτης προβαίνει σὲ ριζικὲς παρατηρήσεις πάνω στὸ ἀγγλικὸ σχέδιο γιὰ τὰ Ἐπτάνησα, τὸ ὁποῖο εἰσηγήθηκα ὁ ἄγγλος ἐκπρόσωπος Τ. R. Poer λόρδος Clancarty. Τὸ ὑπόμνημα γράφτηκε στὴ Βιέννη, στίς 21 Μαΐου/2 Ἰουνίου 1815³.

Ἡ δραστηριότητα τοῦ Καποδίστρια στὴν καρδιά τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ 1815 γιὰ μία εὐτυχὴ λύση τοῦ ἐπτανησιακοῦ ζητήματος ὑπῆρξε πραγματικὰ θαυμαστή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὑπομνήματα ποῦ συντάξε, ἀξιζοῦσε νὰ μνημονεύσουμε καὶ τὶς ἐπιστολὲς του — ἐκτενεῖς κάποτε, σὲ μορφή ὑπομνήματος — οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στὰ Ἐπτάνησα: α) Καπ. πρὸς Clancarty, Βιέννη, 28 Μαρτίου/9 Ἀπριλίου 1815 (*VPR*, τ. 8, σ. 268, περίληψη στὰ ρωσικά· ἔκδοση στοῦ *Rodocanachi*, Bonaparte, ἔ.ἀ., σ. 256-257). Μὲ τὴν ἐπιστολὴ του διαβίβαζε ὁ Καπ. καὶ τὶς «Observations sur le projet d'un article concernant les Isles Ioniennes (αὐτόθι, σ. 257-260). β) Καπ. πρὸς τὸν ναύαρχο Ρ. V. Chichagov, Βιέννη, 15/27 Μαΐου-21 Μαΐου/2 Ἰουνίου 1815 (*VPR*, τ. 8, σ. 365-366 (γαλλ.), 366-368 (ρωσ.), ἀριθμ. 161). γ) Καπ. πρὸς Clancarty, Βιέννη, 18/30 Μαΐου 1815 (*VPR*, ἔ.ἀ., σ. 359-360, περίληψη στὰ ρωσικά· ἔκδοση στοῦ *Rodocanachi*, ἔ.ἀ., σ. 260-261). Τὴν ἐπιστολὴ συνοδεύουν (αὐτόθι, σ. 261) τὰ: *Projet d'articles concernant les Isles Ioniennes, καὶ Article proposé par les plénipotentiaires de Russie, à la conférence de Vienne du 4 juin 1815.*

1. Δημοσιευμένες στὸ *VPR*, τ. 8, σ. 219-220 (γαλλ.), 220-221 (ρωσ.) ἀριθμ. ἔγγρ. 91· σ. 371-373 (γαλλ.), 373-374 (ρωσ.), ἀριθμ. 163· 451-452 (γαλλ.), 452-453 (ρωσ.), ἀριθμ. 205.

2. *Μ. Αάσκαρι*, "Ἕλληνες καὶ Σέρβοι, σ. 50-52, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ *Woodhouse*, ἔ.ἀ., σ. 114.

3. Δημοσιευμένο στὸ *VPR*, τ. 8, σ. 368-369 (γαλλ.), 369-370 (ρωσ.), ἀριθμ. 162. Τὸ ἔγγραφο ποῦ φέρει τὸν τίτλο «Précis de l'état actuel des discussions relatives aux îles Ioniennes» εἶχε δημοσιευθεῖ προηγουμένως στοῦ *Th. Schieman*, *Geschichte Russlands unter Kaiser Nicolaus I*, τ. 1, Berlin 1904, σ. 558-559. Πρβλ. καὶ *Arš*, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 78-79.

δ) Καπ. πρὸς τὸν πρεσβευτὴ τῆς Ρωσίας στὸ Παρίσι Κ. Ο. Pozzo di Borgo, Χαϊδελέβεργη, 5/17 Ἰουνίου 1815 (*VPR*, ἔ.ἀ., σ. 379, περίληψη στὰ ρωσικά· ἔκδοση στὸ «*Sbornik imperatorskogo russkogo istoričeskogo obščestva*», τ. 112 (1901), σ. 263-265). ε) Ἐνημερωτικὸ ἐπίσημο ἔγγραφο γιὰ τὸ ἑπτανησιακὸ ζήτημα (*dépêche*) πρὸς τὸν πρεσβευτὴ τῆς Ρωσίας στὸ Λονδίνο Lieven, ἀπὸ Χαϊδελέβεργη, 8/20 Ἰουνίου 1815 (ἔκδ. εἰς *Rodocanachi*, ἔ.ἀ., σ. 262-263· πρβλ. αὐτόθι, σ. 263-266, τὴν ἀπάντησιν τοῦ Lieven πρὸς τὸν Nesselrode, ἡ ὁποία συνοδεύεται ἀπὸ ἀγγλικὸ *projet* συμφωνίας γιὰ τὰ Ἑπτάνησα, με χρονολογία 11 Αὐγούστου 1815). στ) Ἐπιστολὴ Καπ. πρὸς Clancarty, με ἡμερομηνία 2/14 Αὐγούστου 1815 (*Rodocanachi*, ἔ.ἀ., σ. 266-267). ζ) Ρωσικὸ ἀντισχέδιο τῆς συμφωνίας γιὰ τὰ Ἴόνια νησιά, Παρίσι, ὄχι ἀργότερα ἀπὸ τὴν 2/14 Σεπτεμβρίου 1815 (*VPR*, ἔ.ἀ., σ. 497, περίληψη στὰ ρωσικά· ἔκδοση στοῦ *Rodocanachi*, ἔ.ἀ., σ. 268-269, ὅπου ὅμως ἡ χρονολογία 20 Σεπτεμβρίου 1815). Τὸ ἀντισχέδιο αὐτὸ τὸ ἔστειλε ὁ Καπ. στὸν Wellington με τὴν ἐπιστολὴ του τῆς 8/20 Σεπτεμβρίου 1815 (αὐτόθι, σ. 267-268). Τὸ κατήρτισε ἡ ρωσικὴ ἀντιπροσωπεία στὸ συνέδριον τοῦ Παρισίου. Εἶναι ὅμως σίγουρον ὅτι ἀποτελεῖ στὸ σύνολό του ἔργο τοῦ Καπ. η) Καπ. πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Robert Stewart ὑποκόμητα Castlereagh, Παρίσι, 11/23 Σεπτεμβρίου 1815 (*VPR*, ἔ.ἀ., σ. 501, σὲ ρωσικὴ περίληψη· ἔκδοση στοῦ *Rodocanachi*, ἔ.ἀ., σ. 271-272). Βλ. ἐπίσης αὐτόθι, σ. 269-271 ἐπιστολὴ τοῦ ἴδιου πρὸς τὸν ἴδιο, με τὴν ἴδια χρονολογία. θ) Σημείωμα τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Α', Παρίσι, 5/17 Ὀκτωβρίου 1815 (*VPR*, ἔ.ἀ., σ. 558-559 (γαλλ.), 559 (ρωσ.), ἀριθμ. 252). ι) Καπ. πρὸς Castlereagh, 22 Νοεμβρίου 1815 (*Rodocanachi*, ἔ.ἀ., σ. 272-273). ια) Καπ. πρὸς τὴν Ἴόνιον Γερουσίαν, Παρίσι, 22 Νοεμβρίου 1815 (αὐτόθι, σ. 273-275).

26) Τὸ περίφημον ὑπόμνημα τῆς 16/28 Ἰουλίου 1815 (Παρίσι), ποὺ ὑποστηρίζε ἐνθερμα τὴν ἑδαφικὴ ἀκεραιότητα τῆς Γαλλίας καὶ ἀνασκευάζε τὶς ἐπιβουλὰς ἐπιθυμίας τῶν νικητῶν τοῦ Ναπολέοντα, ἰδίως τῶν Πρώσων, εἰς βάρους γαλλικῶν ἑδαφῶν. Τὸ κείμενον τοῦ ὑπομνήματος αὐτοῦ εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ καὶ ἔχει ἤδη σχολιασθεῖ¹.

27) Ὑπόμνημα (*mémoire*) καὶ περίληψη (*résumé*) με τὶς ἀπόψεις τῶν κυβερνήσεων τῶν τεσσάρων συμμάχων (Ρωσίας, Ἀγγλίας, Πρωσσίας, Αὐστρίας) γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ἐγγυήσεων ποὺ πρέπει νὰ προσφέρει τὸ γαλλικὸ ἔθνος. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ, ποὺ συνέταξε ὁ Καπ. γιὰ λόγους ἐνημερωτικούς, τὰ διεβίβασε συνημμένα με ἐπιστολὴν, ἀπὸ Παρίσι, 4/16 Αὐγούστου 1815, πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Ρωσίας στὴ Βιέννη von Stackelberg. Δὲν βρέθηκαν στὰ ρωσικά ἀρχεῖα².

1. *Mémoire de M. le Comte de Capo d'Istria. État des négociations actuelles entre les Puissances alliées et la France* (28 Juillet 1815)· ἔκδοση στοῦ *A. F. H. Schaumann, Geschichte des zweiten Pariser Friedens für Deutschland, Göttingen 1844, II. Teil. Aktenstücke, n° 1, σ. III-XII*. Βλ. καὶ *VPR*, τ. 8 (Moskva 1972), σ. 442. — *S. Lascaris, Capodistrias*, σ. 77. — *Woodhouse*, ἔ.ἀ., σ. 134-135, 148, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Βλ. τὴν ἐπιστολὴν στὸ *VPR*, ἔ.ἀ., σ. 458 (γαλλ.), 458-459 (ρωσ.), ἀριθμ. 207. Πρβλ. καὶ ἄλλες δύο ἐπιστολὰς τοῦ Καπ. ἀπὸ τὸ Παρίσι πρὸς τὸν Stackelberg,

28) Ἑπόμνημα γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Ἑπτανήσου. Τὸ συνέταξε καὶ τὸ ἐπέδωσε στὸν Castlereagh¹, στὸ Παρίσι, στίς 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 1815, πρὶν ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ ὑπογραφή (στίς 24 Ὀκτωβρίου/5 Νοεμβρίου 1815) τῆς συνθήκης, μὲ τὴν ὁποία ἰδρύοντο οἱ «Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῶν Ἰονίων Νήσων» κάτω ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ βρετανικὴ προστασία². Ἀντίγραφο τοῦ ὑπομνήματος καὶ τῆς συνθήκης διεβίβασε ὁ Καπ. στὴν Ἰόνιο Γερουσία, καθὼς καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔγγραφο εἶχε συγκεντρώσει κατὰ καιροὺς στίς συνεχεῖς του προσπάθειες γιὰ τὴν προβολὴ καὶ κατοχύρωση τῶν δικαίων τῆς Ἑπτανήσου³. Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ταυτίζεται μὲ ἐκεῖνο ποῦ φέρει τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο «*Observations sur l'état intérieur des îles Ioniennes*», καὶ χρονολογία 12 Ἀπριλίου 1816⁴. Ἐνα ἀντίγραφο τοῦ κειμένου διατηρεῖται στὸ British Museum Add. MSS. 27.937⁴. Μπορεῖ κανεῖς νὰ τὸ βρεῖ ἐκδεδωμένο στοῦ *A. Papadopoulo - Vretos, Mémoires biographiques - historiques sur le Président de la Grèce le comte Jean Capodistrias*, τ. 1, Paris 1837, σ. 167-180⁵.

29) Ἑπόμνημα τοῦ Καπ. ἀναφερόμενο στὴν ἐσωτερικὴν κατάσταση τῆς Ἰσπανίας. Προτείνει ὁ συντάκτης τὰ μέτρα ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν γιὰ τὴν ὁμαλὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας. Κάνει λόγο ἀκόμη γιὰ τὶς ἰσπανικὲς ἀποικίες στὴ Νότια Ἀμερική. Νομίζω ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα διπλωματικὸ ἔγγραφο σπάνιας ἀξίας, γραμμμένο μὲ ὀξυδέρκεια, μὲ φιλελεύθερο πνεῦμα καὶ κριτικὴ ἱκανότητα. Γράφτηκε στὸ Παρίσι, τὸ ἀργότερο ὡς τὶς 5/17 Ὀκτωβρίου 1815⁶.

μὲ τὶς ὁποῖες τὸν ἐνημέρωνε στὴν ἐξέλιξη τῶν συζητήσεων καὶ διαπραγματεύσεων τῶν συμμάχων (νικητῶν τοῦ Ναπολέοντα) στὸ Παρίσι: ἡ πρώτη γράφτηκε στίς 26 Αὐγούστου/7 Σεπτεμβρίου 1815 (*VPR*, ἔ.ἀ., σ. 489 (γαλλ.), 490 (ρωσ.), ἀριθμ. 218), καὶ ἡ δευτέρα στίς 20 Ὀκτωβρίου/1 Νοεμβρίου 1815 (*αὐτόθι*, σ. 584 (γαλλ.), 584-585 (ρωσ.), ἀριθμ. 263).

1. *Λάσκαρι*, Αὐτοβιογραφία, σ. 71.

2. Γιὰ τὴ συνθήκη αὐτὴ καὶ τὴν κατάσταση στὰ Ἑπτάνησα βλ. στοῦ *Γρ. Δαρνῆ*, ἔ.ἀ., σ. 299-302.

3. Ἡ ὠρίμανση τῆς ἰδέας γιὰ τὴν ἀγγλικὴ προστασία στὰ Ἑπτάνησα διακρίνεται καθαρὰ στὰ γράμματα τοῦ Καπ. πρὸς τὸν πατέρα του, ἀπὸ τὸ 1815 καὶ ἔπεται βλ. *Ἐνεπεκίδη*, 176 ἀνεκδότα γράμματα, σ. 207, 210, 211, 212, 213, 215-217.

4. *Grimsted*, Capodistrias, ἔ.ἀ., σ. 175 σημ. 27, 184 σημ. 57. Πρβλ. στῆς *Ἰδίας*, *The Foreign Ministers*, σ. 237 σημ. 27, 355 (πρβλ. καὶ σ. 359 ἀρχαϊκὲς ἐνδείξεις γιὰ τὸ ἐπτανησιακὸ ζήτημα). Τὸ ἴδιο ὑπόμνημα (μὲ διαφορετικὴ ἡμερομηνία: 10/22 Ἰανουαρίου 1815) βρίσκεται καὶ στὰ ρωσικὰ ἀρχεῖα: *VPR*, τ. 9 (*Moskva* 1974), σ. 8.

5. Πρβλ. καὶ *Woodhouse*, ἔ.ἀ., σ. 144-145.

6. «*Précis sur les affaires d'Espagne*»: δημοσιεύτηκε στὸ *VPR*, τ. 8, σ. 551-555 (γαλλ.), 555-557 (ρωσ.), ἀριθμ. 251. Ἡ θέση τῆς Ἰσπανίας καὶ τῶν ἀποικίων της στὴν Ἀμερικὴ ἀπέναντι στὴ Ρωσία καὶ τὴν Εὐρῶπη γενικὰ ἀπασχόλησε

30-32) Δύο ύπομνήματα και έπιστολή - έκθεση (για τὰ ίδια θέματα) τοῦ Καπ. και τοῦ Α. Κ. Razumovskij.

Συγκεκριμένα, τὸ ἕνα ὑπόμνημα εἶναι συντομώτατο και φέρει τὸν τίτλο «*Observations sur le projet de traité d'alliance, rédigé par le vicomte Castlereagh*». Οἱ συντάκτες του τὸ ἀπευθύνουν στὸν Nesselrode. Ὑπογραμμίζουν σ' αὐτὸ ὅτι τὸ ἀγγλικὸ σχέδιο στηρίζεται στὶς ἀρχές πού εἶχε προτείνει ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση, ἀλλὰ ὅτι διαφέρει σὲ τρία σημεῖα (βλ. τὴν ἔκδοση στὸ *VPR*, τ. 8, σ. 551, ἀριθμ. 250, τὸ γαλλικὸ κείμενο και ἡ ρωσικὴ μετάφραση· βλ. ἐπίσης σ. 694, 700-701, ὅπου τὸ ρωσικὸ και τὸ ἀγγλικὸ σχέδιο, ἀντίστοιχα, πού εἶχαν ὑποβληθεῖ στοὺς ἐκπροσώπους στὸ Παρίσι γιὰ τὴ συνθήκη εἰρήνης). Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ συντάχθηκε στὸ Παρίσι ὄχι ἀργότερα ἀπὸ τὴν 5/17 Ὀκτωβρίου 1815.

Τὸ δεύτερο ὑπόμνημα εἶναι ἐκτενέστερο. Δόθηκε στοὺς ἐκπροσώπους τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, τῆς Αὐστρίας, Μεγάλης Βρετανίας και Πρωσσίας. Ὁ τίτλος του: *Observations sur le projet de traité d'alliance*, μὲ χρονολογία 9/21 Ὀκτωβρίου 1815 (Παρίσι). Τονίζονται κι' ἐδῶ οἱ διαφορετικὲς ἀπόψεις τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸ ἀγγλικὸ σχέδιο. Οἱ προτάσεις τῆς Ρωσίας συγκεκριμενοποιοῦνται στὸ περιεχόμενο τοῦ προοιμίου και τῶν ἄρθρων II, III και V τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης εἰρήνης (βλ. ἔκδοση τοῦ ὑπομνήματος στὸ *VPR*, ἔ.ἀ., σ. 565-567 (γαλλ.), 567-568 (ρωσ.), ἀριθμ. 254).

Τὸ τρίτο ἔγγραφο εἶναι ἐκτενὲς ἐπιστολή - έκθεση πρὸς τὸν Nesselrode, μὲ χρονολογία 5/17 Ὀκτωβρίου 1815 (Παρίσι). Ἀναφέρονται σ' αὐτὴν λεπτομέρειες ἀπὸ τίς συζητήσεις, τίς προτάσεις και τίς ἀντιδράσεις ἀνάμεσα στοὺς συμμάχους ὡς πρὸς τὴ σύνταξη τοῦ ὀριστικοῦ κειμένου τῆς συνθήκης εἰρήνης (*VPR*, τ. 8, σ. 560-563 (γαλλ.), 563-565 (ρωσ.), ἀριθμ. 253).

33) *Σχέδιο πρωτοκόλλου* πού παρουσίασε ὁ Καπ. στοὺς πληρεξούσιους ἀντιπροσώπους τῆς Αὐστρίας, Μεγάλης Βρετανίας και Πρωσσίας,

---

και ἀργότερα τὸν Καπ. Βλ. π.χ. τίς ἐπιστολές του τῆς 10/22 Νοεμβρίου 1817, ἀπὸ Μόσχα, στὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Ἰσπανίας στὴν Πετροῦπολη Zea Bermudez (εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 43-45 (γαλλ.), 45-47 (ρωσ.), ἀριθμ. 15), τῆς 28 Νοεμβρίου/10 Δεκεμβρίου 1817, ἀπὸ Μόσχα, στὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Ρωσίας στὴ Μαδρίτη D. P. Tatishchev (αὐτόθι, σ. 87-90 (γαλλ.), 90-92 (ρωσ.), ἀριθμ. 28), και τῆς 18/30 Μαρτίου 1818, ἀπὸ Βαρσοβία, πρὸς τὸν Bermudez (αὐτόθι, σ. 276-278 (γαλλ.), 278-279 (ρωσ.), ἀριθμ. 88), τῆς 19 Ἀπριλίου/1 Μαΐου 1818, ἀπὸ Βαρσοβία, πρὸς τὸν Tatishchev (αὐτόθι, σ. 330-332 (γαλλ.), 333-334 (ρωσ.), ἀριθμ. 103), τῆς 13/25 Δεκεμβρίου 1818, ἀπὸ Βιέννη, πρὸς τὸν Tatishchev (αὐτόθι, σ. 602-607 (γαλλ.), 607-610 (ρωσ.), ἀριθμ. 179). Πρόκειται γιὰ πλουσιότατο ὕλικὸ πού ἀποκαλύπτει ἄλλη μία φορὰ και τὴ ρωσικὴ πολιτικὴ πρὸς τὴν Ἰβηρικὴ Χερσόνησο και τὸν Νέο Κόσμο, ἀλλὰ και τὴν ἐνημερότητα και τὴν τεράστια πείρα τοῦ Κερκυραίου διπλωμάτη.

τὴν 15/27 Ὀκτωβρίου 1815 (Παρίσι). Τὸ κείμενο ἀναφέρεται στὶς ἐδαφικὲς ἐκχωρήσεις ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας, στὶς ἐδαφικὲς προσκτήσεις τῆς Γερμανίας καὶ στὶς βάσεις τοῦ ἀμυντικοῦ συστήματος τῆς Γερμανικῆς Ὀμοσπονδίας (ἐκδοση στὸ *VPR*, τ. 8, σ. 570-571 (γαλλ.), 571-573 (ρωσ.), ἀριθμ. 256)¹.

Δὲν θὰ ἦταν ἀσκοπο νὰ μνημονευθοῦν ἀκόμη οἱ νότες ποὺ ἀτομικὰ ἢ σὲ συνεργασία μὲ τὸν Razumovskij εἶχε συντάξει ὁ Καπ. κατὰ τὸν Ὀκτώβριο-Νοέμβριο τοῦ 1815, ὅταν στὸ Παρίσι διεξάγονται οἱ συνομιλίες γιὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης. Καὶ τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἀποδεικνύουν τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ Καπ. σὲ ἀποφασιστικὰ γεγονότα παγκόσμιας σημασίας. Ἔτσι ἔχουμε: α) Νότα τοῦ Καπ. στὸν ὑπουργὸ τῶν ἔξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας Klemens Wenzel Lothar Metternich, μὲ χρονολογία 16/28 Ὀκτωβρίου 1815 (εἰς *VPR*, τ. 8, σ. 573-574 (γαλλ.), 574-575 (ρωσ.), ἀριθμ. 257). β) Νότα Καπ.-Razumovskij πάλι πρὸς τὸν Μέττερνιχ, στὶς 31 Ὀκτωβρίου/12 Νοεμβρίου 1815 (αὐτόθι, σ. 587-589 (γαλλ.), 589-590 (ρωσ.), ἀριθμ. 266). γ) Νότα τῶν ἴδιων πρὸς τὸν πρωθυπουργὸ καὶ ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Armand-Emmanuel duc de Richelieu μὲ ἡμερομηνία ὄχι νωρίτερα ἀπὸ τὶς 20 Ὀκτωβρίου/1 Νοεμβρίου καὶ ὄχι ἀργότερα ἀπὸ τὶς 7/19 Νοεμβρίου 1815 (αὐτόθι, σ. 596-597 (γαλλ.), 597 (ρωσ.), ἀριθμ. 270). δ) Νότα τῶν ἴδιων πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Αὐστρίας, Μεγ. Βρετανίας καὶ Πρωσίας, μὲ ἡμερομηνία 6/18 Νοεμβρίου 1815 (αὐτόθι, σ. 594-595 (γαλλ.), 596 (ρωσ.), ἀριθμ. 269).

34) Ἐκθεση γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ δημιούργησαν οἱ συνθήκες τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Παρισιοῦ (1815) στὴν Εὐρώπη γενικὰ καὶ σὲ καθένα ἔθνος καὶ καθεμία κυβέρνησις χωριστά. Περιλάμβανε ἀκόμη σκέψεις γιὰ τὰ ἀνατολικὰ ζητήματα καὶ μάλιστα γιὰ τὴ Μολδαβία καὶ ἄλλες τουρκοκρατούμενες χριστιανικὲς χώρες². Συντάχθηκε μέσα στοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1816, μετὰ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Καποδίστρια στὴ Μόσχα (μέσα Ἰανουαρίου 1816) καὶ κατὰ τὴν πρώτη ὑπηρεσιακὴ συνεργασία του μὲ τὸν τσάρο. Τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς τὴ γνωρίζω μόνο ἀπὸ τὴν «Ἐπισκόπησι» τοῦ Καποδίστρια.

35) Ὀδηγίαι πρὸς τὸν διορισθέντα στὴν Κωνσταντινούπολη νέο ἐπιτετραμμένο Grigorii Aleksandrovič βαρόνο Stroganov. Τὴ σύνταξη τῶν ὀδηγιῶν αὐτῶν τὴν ἀνέθεσε στὸν Καποδίστρια ὁ τσάρος. Ἄν καὶ εἶχε διαφορετικὲς ἀπόψεις γιὰ τὶς ἐνέργειες ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναλάβει ὁ Ρῶσος διπλωμάτης, ὁ Κερκυραῖος ὑπουργὸς τοῦ τσάρου τελικὰ ὑπο-

1. Πρβλ. καὶ τὴν ὑπηρεσιακὴ ἐπιστολὴ-ἀναφορὰ τῶν Καπ.-Razumovskij πρὸς τὸν Nesselrode, τὴν 16/28 Ὀκτωβρίου 1815, Παρίσι (εἰς *VPR*, τ. 8, σ. 575-576 (γαλλ.), 576 (ρωσ.), ἀριθμ. 258) καὶ τὸ προσωπικὸ γράμμα τοῦ Καπ. πρὸς τὸν ἴδιο, τὴν ἴδια ἡμέρα (αὐτόθι, σ. 576-577 (γαλλ.), 577-578 (ρωσ.), ἀριθμ. 259). Καὶ τὰ δύο ἔγγραφα ἀναφέρονται στὸ σχέδιο τοῦ πρωτοκόλλου αὐτοῦ καὶ σὲ σχετικὲς λεπτομέρειες.

2. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία, σ. 73-74.

χώρησε και αναγκάστηκε να συντάξει τις σχετικές οδηγίες σύμφωνα με το πνεύμα και τις προθέσεις του 'Αλεξάνδρου, να μην προκληθούν δηλ. οι Τούρκοι και φθάσουν σε πολεμική σύγκρουση με τη Ρωσία¹. Το κείμενο των οδηγιών είχε επισημανθεί στο *AVPR*, f. Kanceljarija, 1816, d. 2308, l. 95 (με ημερομηνία 20 Μαΐου/1 'Ιουνίου 1816)². Τελευταία εκδόθηκε ολόκληρο³. 'Η μελέτη του κειμένου παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον. Σε άμεση συνάρτηση με τις οδηγίες αυτές βρίσκονται και οι παρατηρήσεις του Καπ. για το μέλλον της ανεφάρμοστης συνθήκης του Βουκουρεστίου (του 1812, ανάμεσα στην Τουρκία και τη Ρωσία). Οι απόψεις του Καπ. εκτίθενται κάπως αναλυτικά στην «'Επισκόπησή» του⁴. Δέν γνωρίζω αν τις είχε διατυπώσει σε χωριστό έγγραφο υπόμνημα.

36) 'Υπόμνημα-όδηγίες προς τον επιτετραμμένο της Ρωσίας στη Βιέννη von Stackelberg, με ημερομηνία 24 'Ιουνίου/6 'Ιουλίου 1816. Το κείμενο αναφέρεται σε έδαφικά προβλήματα γερμανικών περιοχών, σε διαπραγματεύσεις για την τύχη του πρίγκιπα Ευγένιου de Beauharnais, στις προσπάθειες για να πεισθεί ή 'Ισπανία να αποδεχθεί τη γενική γραμμή, όπως την υιοθέτησαν οι σύμμαχοι στη Βιέννη, στην πολεμική αποζημίωση εκ μέρους της Γαλλίας κ.λ.⁵.

Σύντομη νότα του Καπ. προς τον επιτετραμμένο της Πορτογαλίας στην Πε-

1. *Αυτόθι*, σ. 75, 80.

2. G. L. Arš, Russkoe pravitel'stvo i «Filiki Eterija» v 1820-1821 gg., «Études Balkaniques» (Sofia), 8 (1969), n° 1, σ. 85-86, όπου και παράθεση αποσπάσματος.

3. 'Η 20 Μαΐου/1 'Ιουνίου 1816 είναι η ημερομηνία εγκρίσεως των οδηγιών από τον 'Αλέξανδρο Α'. Το κείμενο φέρει τον τίτλο : «Premier mémoire pour servir d'instruction à l'envoyé de s.m.i. à Constantinople» (εις *VPR*, τ. 9 (η πρώτος τόμος της δεύτερης σειράς, Moskva 1974), σ. 168-172 (γαλλ.), 172-176 (ρωσ.), αριθμ. 55). Δέν μνημονεύεται ο συντάκτης των οδηγιών. Οι παραπάνω ώστόσο μαρτυρίες δέν αφήνουν καμιά αμφιβολία ότι ήταν ο Καπ. Συμπληρωματικές οδηγίες για τον Stroganov θα συντάξει ο K. Nesselrode, στις 10/22 'Ιουλίου 1816 (*αυτόθι*, σ. 221-223 (γαλλ.), 223 (ρωσ.), αριθμ. 70).

4. *Λάσκαρι*, ξ.ά., σ. 75-80.

5. 'Ο άκριβής τίτλος είναι : «Mémoire relatif aux communications de la cour de Vienne pour servir d'instruction à M. l'envoyé comte de Stackelberg» (έκδοση εις *VPR*, τ. 9, σ. 199-203 (γαλλ.), 203-206 (ρωσ.), αριθμ. 63). Το προσχέδιο του υπομνήματος αυτού, αυτόγραφο του Καπ., διατηρείται στο αρχείο του υπουργείου των έξωτερικών της Ρωσίας. Βλ. επίσης και δύο άλλες ένημερωτικές έπιστολές του Καπ., κατά το 1816, προς τον Stackelberg : η μία, ύπηρεσιακή, από 28 'Ιουλίου/9 Αύγουςτου (*VPR*, ξ.ά., σ. 227-228 (γαλλ.), 228-229 (ρωσ.), αριθμ. 73), και η δεύτερη σε προσωπικό τόνο, από 5/17 'Οκτωβρίου, Βαρσοβία (*αυτόθι*, σ. 266-267 (γαλλ.), 267-268 (ρωσ.), αριθμ. 91).

τρούπολη Saldanha da Gama, με ἡμερομηνία 10/22 Αὐγούστου 1816 (εἰς *VPR*, τ. 9, σ. 233-234 (γαλλ.), 234-235 (ρωσ.), ἀριθμ. 76). Ἀναφέρεται στὴν ἰσχὺ τῶν συμφωνιῶν τοῦ Παρισίου (τῆς 20.11.1815) καὶ εἰδικότερα στὴ συμφωνία γιὰ τοὺς Νέγρους¹.

37) Ὁδηγίες στὸν Ρῶσο διπλωμάτη Πέτρο Oubril (Ubri), ἀπὸ Βαρσοβία 29 Σεπτεμβρίου/11 Ὀκτωβρίου 1816. Τὸ διπλωματικὸ αὐτὸ ἔγγραφο τὸ συντάξε ὁ Καπ. με τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπικείμενης ἀφίξεως στὴ Ρωσία τοῦ don Jose de Toledo, Μεξικανοῦ στρατηγοῦ στὴν ὑπηρεσία τῶν ἐπαναστατῶν ἐναντίον τῆς Ἰσπανίας, ἐπιφορτισμένου νὰ προσφέρει τὸ στέμμα τοῦ Μεξικοῦ στὸν μεγάλο δούκα Nicolaï Pavloniö. Σκοπὸς τοῦ Oubril θὰ εἶναι νὰ συγκεντρώσει ὅσο γίνεται περισσότερες καὶ ἀκριβέστερες εἰδήσεις γιὰ τὴν κατάσταση καὶ τὶς διαθέσεις τῶν ἐπαναστατημένων ἰσπανικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς².

Σύντομη νότα τοῦ Καπ. στὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Αὐστρίας στὴν Πετρούπολη Lebzelttern, ἀπὸ Βαρσοβία 29 Σεπτεμβρίου/11 Ὀκτωβρίου 1816 (βλ. τὸ κείμενο εἰς *VPR*, τ. 9, σ. 261-262 (γαλλ.), 262-263 (ρωσ.), ἀριθμ. 88). Ἀναφέρεται στὸ πρόβλημα τῶν ναυτικῶν, ἀπὸ περιοχὰς ποὺ τελευταία ἐνώθηκαν με τὴν αὐστριακὴ μοναρχία, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦν ρωσικὸ διαβατήριον καὶ ρωσικὴ σημαία σὰ καράβια τους.

38) Ὁδηγίες τοῦ Καπ. πρὸς τὰ μέλη τῆς ρωσικῆς ἐπιτροπῆς (τοὺς L. S. Bajkov, F. Vjurst [Würst] καὶ O. K. Levenštern) γιὰ τὶς ἐμπορικὰς διαπραγματεύσεις ἀνάμεσα στὴν Πολωνία καὶ τὴν Πρωσσία. Ἡμερομηνία: 6/18 Ὀκτωβρίου 1816, Βαρσοβία (ἔκδοση εἰς *VPR*, ἔ.ἀ., σ. 268-270 (γαλλ.), 270-271 (ρωσ.), ἀριθμ. 92).

39) Εἰσήγηση τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α', με ἡμερομηνία 29 Ὀκτωβρίου/10 Νοεμβρίου 1816. Περιλαμβάνει παρατηρήσεις καὶ προτάσεις στὸ περιεχόμενο ἐγκυκλίου τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Castlereagh, ἡ ὁποία κυκλοφόρησε στὶς 10 Σεπτεμβρίου 1816. Ὁ Ἄγγλος πρεσβευτῆς στὴν Πετρούπολη W. Cathcart ἐπέδωσε τὸ σχετικὸ ἔγγραφο στὸν Nesselrode, τὴν 27 Σεπτεμβρίου 1816. Ἡ εἰσήγηση τοῦ Καπ. ἀναφέρεται στὸ γενικὸ ζήτημα τοῦ ἀφοπλισμοῦ, στὶς διαπραγματεύσεις τῆς Φραγκφούρτης γιὰ τὶς ἐδαφικὰς διευθετήσεις, στὴν ὑπόθεση τοῦ Εὐγενίου de Beauharnais, στὴν ὑπόθεση τῆς Ἰσπανίας, στὴ μείωση

1. Πρβλ. τὸ ἐκτενὲς ὑπόμνημα τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας, με ἡμερομηνία 9/21 Δεκεμβρίου 1816 καὶ με τίτλο: «Mémoire relatif aux premiers résultats des conférences tenues à Londres sur l'abolition de la traite des nègres et sur celle des pirateries barbaresques» (εἰς *VPR*, τ. 9, σ. 345-353 (γαλλ.), 353-358 (ρωσ.), ἀριθμ. 112).

2. Τὸ κείμενο δημοσιευμένο στὸ *VPR*, τ. 9, σ. 258-260 (γαλλ.), 260-261 (ρωσ.), ἀριθμ. 87· βλ. καὶ σ. 713. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα βλ. τὴ σύντομη ἐπιστολὴ τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Nesselrode, ἀπὸ Βαρσοβία, 29 Σεπτεμβρίου/11 Ὀκτωβρίου 1816.

τῶν στρατευμάτων κατοχῆς στὴ Γαλλία, στὴ συνθήκη γιὰ τοὺς νέγρους καὶ τοὺς Βερβερίνους, καὶ στὰ Ἴονια νησιά¹ (βλ. ἔκδοση εἰς *VPR*, ἔ.ἀ., σ. 278-281 (γαλλ.), 281-284 (ρωσ.), ἀριθμ. 95· βλ. σχόλια στὴ σ. 715).

40) Ἐνδιαφέρουσες ὁδηγίες τοῦ Καπ. πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Ρωσίας στὴν Κωνσταντινούπολη G. A. Stroganov, μὲ ἡμερομηνία 2/14 Δεκεμβρίου 1816. Πρόκειται γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν προστατευτικῶν μέτρων ποὺ θὰ περιβάλλουν τοὺς ξένους μὲ ρωσικὴ ὑπηκοότητα στὴν Ἀνατολή².

41) Σύντομη εἰσήγηση τοῦ Καπ. καὶ τοῦ K. Nesselrode πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α', σχετικὰ μὲ τὴν ἀποκατάσταση τῆς αὐτοκράτειρας Μαρίας Λουίζας (δεύτερης συζύγου τοῦ Ναπολέοντα). Ἡμερομηνία: 9/21 Δεκεμβρίου 1816 (ἔκδοση εἰς *VPR*, ἔ.ἀ., σ. 343-344 (γαλλ.), 344-345 (ρωσ.). ἀριθμ. 111).

42) *Εἰσηγητικὸ ὑπόμνημα* πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α', μὲ ἡμερομηνία (ἐγκρίσεως ἐκ μέρους τοῦ τσάρου) 14/26 Ἰανουαρίου 1818, σχετικὰ μὲ

1. Στὴ σχετικὴ παράγραφο τῆς εἰσηγήσεώς του ὁ Καπ. κάνει λόγο γιὰ τὴ σκληρὴ μεταχείριση καὶ καταδίωξη τῶν ρωσοφίλων στὰ Ἐπτάνησα ἐκ μέρους τῶν Ἀγγλων καὶ ἰδίως τοῦ ὑπατου ἀρμοστῆ Sir Thomas Maitland. Ὁ Καπ. κατὰ τὸ 1816 προέβη σὲ ἔντονες ἐνέργειες ὑπὲρ τῆς Ἐπτανήσου καὶ κατὰ τῶν αὐθαιρεσιῶν τοῦ Ἀγγλου ἀρμοστῆ. Εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ τρεῖς ἐπιστολὲς του πρὸς τὸν πρεσβευτὴ τῆς Ρωσίας στὸ Λονδίνο Chr. A. Lieven: ἡ πρώτη, ἐκτενής, μὲ ἡμερομηνία 11/23 Αὐγούστου 1816 (*VPR*, τ. 9, σ. 235-237 (γαλλ.), 237-238 (ρωσ.), ἀριθμ. 77): ἡ δευτέρη ἐπίσης μεγάλῃ ἐπιστολὴ γράφτηκε στὶς 31 Αὐγούστου/12 Σεπτεμβρίου 1816, Μόσχα (αὐτόθι, σ. 247-249 (γαλλ.), 249-250 (ρωσ.), ἀριθμ. 82· ἀναφέρεται καὶ στὴν Πάργα καὶ στὶς διεκδικήσεις τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων): ἡ τρίτη, εἶναι σύντομη καὶ φέρει χρονολογία 5/17 Νοεμβρίου 1816 (αὐτόθι, σ. 293-294 (γαλλ.), 294 (ρωσ.), ἀριθμ. 100).

2. «Principes d'après lesquels doivent être conçues les instructions dont seront munis les agents de Russie dans le Levant quant aux étrangers devenus sujets russes ou ceux qui forment le voeu de le devenir» (βλ. ἔκδοση εἰς *VPR*, τ. 9, σ. 316-318 (γαλλ.), 318-319 (ρωσ.), ἀριθμ. 107, καὶ σ. 722 σημ. 160, ὅπου ὀνόματα Ἑλλήνων καπετάνιων ποὺ χρησιμοποιοῦν τὴ ρωσικὴ σημαία). Ἄλλου εἰδους ὁδηγίες πρὸς τὸν Stroganov, χωρὶς μνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ συντάκτη τους, βλ. αὐτόθι, σ. 387-388 (γαλλ.), 388-389 (ρωσ.), μὲ ἡμερομηνία 24 Δεκεμβρίου 1816 (τὸ ἀργότερο)/5 Ἰανουαρίου 1817. Δὲν θὰ ἤθελα νὰ παραλείψω ἐδῶ καὶ τὸ ἐκτενὲς ὑπόμνημα γιὰ τὴν ἀνάγκη ἰδρύσεως στὴν Κωνσταντινούπολη Γενικοῦ Προξενείου τῆς Ρωσίας γιὰ τὴν προστασία τοῦ ρωσικοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου στὸν Νότο (αὐτόθι, σ. 389-391 (γαλλ.), 391-393 (ρωσ.), ἀριθμ. 122, μὲ χρονολογία 24 Δεκεμβρίου 1816/5 Ἰανουαρίου 1817, τὸ ἀργότερο). Ὁ συντάκτης τοῦ ὑπομνήματος δὲν μνημονεύεται. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ περιεχομένου του μοῦ ἀφήνει σαφῆ τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ πρόσωπο ποὺ γνωρίζει καλὰ τὶς ἑλληνικὲς παροιμίες τῆς Κριμαίας, τὴ νοστοπρία τῶν Τούρκων καὶ τὴ σημασία τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ μπορούσα νὰ δεχθῶ τὸν Καπ. ὡς συντάκτη τοῦ ἀξιόλογου αὐτοῦ κειμένου.

τήν κατάσταση τῶν βετεράνων Ἑλλήνων στρατιωτικῶν, ἄλλοτε στήν ὑπηρεσία τῆς Ρωσίας, οἱ ὁποῖοι βρίσκονται στή Ζάκυνθο. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ὑπομνήματος διατηρεῖται στὸ *AVPR*, f. Kanceljarija, 1818, d. 2322, ll. 27-33. Ἐκδόθηκε καὶ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Αἰῶν¹.

43) Ὀδηγίες τοῦ Καπ. στὸν διορισθέντα σύμβουλο τῆς ρωσικῆς διπλωματικῆς ἀποστολῆς στήν Φραγκφούρτη D. N. Bludon, μὲ ἡμερομηνία 18 Φεβρουαρίου/2 Μαρτίου 1818, ἀπὸ Μόσχα (*VPR*, τ. 10, σ. 240-241 (γαλλ.), 241-242 (ρωσ.), ἀριθμ. 71). Ὁ νέος σύμβουλος θὰ παρακολουθεῖ τὰ δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων καὶ γενικὰ τοῦ τύπου τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, καθὼς καὶ τῆς Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς.

Θὰ μπορούσε ἐδῶ ἀκόμη νὰ μνημονευθεῖ τὸ ἐκτενὲς ἔγγραφο (πού χαρακτηρίζεται ὡς *réserve*) τοῦ Καπ. πρὸς τὸν πρεσβευτὴ τῆς Ρωσίας στὸ Λονδίνο Chr. Lieven, μὲ ἡμερομηνία 23 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1818 (ἐκδοση εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 252-254 (γαλλ.), 254-255 (ρωσ.), ἀριθμ. 76). Πρόκειται στήν οὐσία γιὰ ὑπηρεσιακὴ ἐπιστολή, στήν ὁποία δίδονται ὀδηγίες ἀναφερόμενες στὶς σχέσεις Ρωσίας - Περσίας - Ἀγγλίας. Γιὰ τὶς ρωσοπερσικὲς σχέσεις γίνεται λόγος καὶ σὲ μεταγενέστερη ἐπιστολὴ τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Lieven, μὲ ἡμερομηνία 10/22 Ἰουλίου 1818 (αὐτόθι, σ. 457-460 (γαλλ.), 460-462 (ρωσ.), ἀριθμ. 134).

44) Ὑπόμνημα γιὰ τὴ διευθέτηση τῆς διαφορᾶς Βραζιλίας (Πορτογαλίας) - Ἰσπανίας. Μὲ ὑπόδειξη τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Καπ. συνέταξε τὸ ὑπόμνημα αὐτό, ἀπευθυνόμενο στὶς ἄλλες μεγάλες δυνάμεις. Πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ ὑπόθεση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδος Ζ΄ ζήτησε τὴ μεσολάβηση τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων γιὰ νὰ πετύχει τὴν ἀπόδοση τῆς ἰσπανικῆς ἀποικίας Banda Oriental (τῆς σημερινῆς Οὐρουγουάης) πού εἶχε προσαρτήσῃ στὰ 1816 ἡ Βραζιλία². Ἡ μοναδικὴ πηγή, ἀπ' ὅσο ξέρω, πού κάνει λόγο γιὰ τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ παραμένει ἡ «Ἐπισκόπηση» τοῦ ἴδιου τοῦ Καπ. Ἡ σύνταξή του πρέπει νὰ ἔγινε σίγουρα μέσα στοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1818, σύμφωνα πάντα

1. *Ars*, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 275-278 (γαλλ.), 278-282 (ρωσ. μετάφρ.)· πρβλ. καὶ σ. 94-95 (σημ. 81), 96 σημ. 82. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ δύο ἄλλα ἔγγραφα-ἐπιστολὲς τοῦ Καπ. πού δείχνουν τὸ ζωνρὸ ἐνδιαφέρον του τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν καὶ τὴ σταδιοδρομία τους στὸ βασίλειο τῶν Δύο Σικελιῶν. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ γράφτηκε στὶς 14/26 Ἰανουαρίου 1818, ἀπὸ Μόσχα, πρὸς τὸν Γενικὸ Πρόξενο τῆς Ρωσίας στή Barletta τῆς Ἰταλίας Λ. Π. Μπενάκη (ἐκδοση εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 167-168 (γαλλ.), 168-169 (ρωσ.), ἀριθμ. 50). Τὸ δεύτερο ἔγγραφο εἶναι ἐμπιστευτικὸ γράμμα τοῦ Καπ. πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένο τοῦ βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν στήν Πετροῦπολη Antonio Serra Capriola, μὲ ἡμερομηνία 3/15 Φεβρουαρίου 1818, ἀπὸ Μόσχα (αὐτόθι, σ. 197-198 (γαλλ.), 198-199 (ρωσ.), ἀριθμ. 60). Βλ. καὶ ὅσα ὁ ἴδιος ὁ Καπ. ἀναφέρει στήν «Ἐπισκόπηση» (*Λάσκαρι*, Αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 92-95).

2. *Λάσκαρι*, ἔ.ἀ., σ. 88-91.

μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Καπ.¹ Τὸ κείμενο τοῦ ὑπομνήματος μπορεῖ νὰ ἀναζητηθεῖ ὄχι μόνον στὰ ρωσικά, ἀλλὰ καὶ στὰ γαλλικά, ἀγγλικά καὶ αὐστριακὰ ἀρχεῖα².

45) Σχέδια λόγων πού ἐξεφώνησε ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν ἐναρκτήρια καὶ καταληκτήρια συνεδρία τῆς πολωνικῆς Δίαιτας (Μάρτιος 1818). Ὁ Καπ. ἀναφέρει στὴν «Ἐπισκόπηση» ὅτι συνέταξε δύο σχέδια τοῦ λόγου πού θὰ ἐκφωνοῦσε ὁ τσάρος κατὰ τὴν ἐναρξὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς Δίαιτας στὴ Βαρσοβία, ἐνῶ ἀρκετὰ σχέδια καὶ συζητήσεις χρειάστηκαν καὶ γιὰ τὸν καταληκτῆριο λόγ³. Τὰ σχέδια αὐτὰ θὰ βρισκονται μᾶλλον στὰ ρωσικά ἀρχεῖα, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Καπ. ὑπέθετε μὲ θετικότητα στὰ 1826⁴. Πάντως εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ἐναρκτήριος λόγος τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' στὴν πρώτη Δίαιτα τοῦ Πολωνικοῦ Βασιλείου, μὲ ἡμερομηνία 15/27 Μαρτίου 1818 (Βαρσοβία), διατηρεῖται στὸ ἀρχεῖο τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας καὶ ἔχει ἤδη δημοσιευθεῖ⁵.

46) Ἐγκύκλιος τοῦ Καπ. πρὸς τοὺς διπλωματικούς ἀντιπροσώπους τῆς Ρωσίας στὸ ἐξωτερικό, ἀπὸ Βαρσοβία, 17/29 Μαρτίου 1818 (ἐκδοσὴ εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 272-274 (γαλλ.), 274-275 (ρωσ.), ἀριθμ. 86). Τοὺς ἀναγγέλλει τὴν ἐναρξὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς Πολωνικῆς Δίαιτας, τοὺς δια-

1. *Αὐτόθι*, σ. 88, 90.

2. Σχετικὸ μὲ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ εἶναι τὸ ἐμπιστευτικὸ γράμμα τοῦ Καπ., ἀπὸ Βαρσοβία, 18/30 Μαρτίου 1818, πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Πορτογαλίας στὴν Πετρούπολη Saldanha da Gama (ἐκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 279-280 (γαλλ.), 281 (ρωσ.), ἀριθμ. 89). Πρβλ. καὶ τὸ πρωτόκολλο συμφωνίας πού ὑπέγραψαν στὸ συνέδριο τοῦ Aachen οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ρωσίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Μεγ. Βρετανίας, τῆς Πρωσίας καὶ τῆς Γαλλίας, στίς 10/22 Νοεμβρίου 1818, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴ διαφορά Ἰσπανίας-Πορτογαλίας (*αὐτόθι*, σ. 588-589 (γαλλ.), 589 (ρωσ.), ἀριθμ. 173).

3. *Λάσκαρι*, ἔ.δ., σ. 95-98.

4. *Αὐτόθι*, σ. 98.

5. Βλ. *VPR*, τ. 10, σ. 265, ὅπου καὶ ἡ παραπομπὴ στὸ βιβλίον τοῦ [L. J. B. Chodzko], *Comte d'Angeberg, Recueil des traités, conventions et actes diplomatiques concernant la Pologne, 1762-1862*, Paris 1862, σ. 734-737. Βλ. καὶ *Grimsted, The Foreign Ministers*, σ. 61 σημ. 42 (*Adresse à la Diète de Pologne*). Ἄς προστεθεῖ ἐξ ἄλλου ὅτι καὶ ἄλλα ἐγγράφα τοῦ Καπ., ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα μνημονεύονται πῶς κάτω, ἀποδεικνύουν τὴν ἐνημερότητά του πάνω σὲ πολωνικά θέματα. Ὑπενθυμίζω τὴν ἐκτενὴ καὶ οὐσιώδη ἐπιστολὴ του τῆς 11/23 Φεβρουαρίου 1817 πρὸς τὸν Ρῶσο κομισσάριο στὸ κυβερνητικὸ συμβούλιο τοῦ Πολωνικοῦ Βασιλείου N. N. Novosil'cev, σχετικὰ μὲ οἰκονομικο-εμπορικά, διοικητικὰ καὶ ἄλλα ζητήματα ἀνάμεσα στὴ Ρωσία καὶ τὴν Πολωνία (βλ. ἐκδ. εἰς *VPR*, τ. 9, σ. 458-460 (γαλλ.), 460-462 (ρωσ.), ἀριθμ. 138). Ἐπίσης γιὰ προβλήματα πού ἀναφέρονται στὴν ἐλεύθερη πόλη τῆς Κρακοβίας βλ. ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ Καπ., ἀπὸ Βαρσοβία, 19 Ἀπριλίου/1 Μαΐου 1818, πρὸς τοὺς ἐπιτετραμμένους τῆς Ρωσίας στὴ Βυρτεμβέργη καὶ στὸ Βερολίνο Jurij A. Golovkin (ἢ Golowkin) καὶ David M. Alopeus, ἀντίστοιχα (ἐκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 336-338 (γαλλ.), 338-340 (ρωσ.), ἀριθμ. 105).

βιβάζει συνημμένα τὸν ἐναρκτήριο λόγο τοῦ τσάρου καὶ μία συνοπτικὴ ἐκθεση τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς Πολωνίας. Ἐπίσης ἀναφέρεται στὴ ρωσικὴ πολιτικὴ ἀπέναντι τὴν Πολωνία καὶ τὴν Εὐρώπη γενικά.

47) *Σύντομη ἐγκύκλιος* τοῦ Καπ. καὶ πάλι πρὸς τοὺς διπλωματικούς ἀντιπροσώπους τῆς Ρωσίας στὸ ἐξωτερικό, ἀπὸ Βαρσοβία, 18/30 Ἀπριλίου 1818 (ἔκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 329-330 (γαλλ.), 330 (ρωσ.), ἀριθμ. 102). Τονίζεται ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐργασιῶν τῆς Πολωνικῆς Δίαιτας καὶ τὸ νομοθετικὸ ἔργο ποῦ ἐξετέλεσε.

48) Ἐκτενεῖς *ὁδηγίες* τοῦ Καπ. πρὸς τὸν διαπιστευμένο (résident) καὶ γενικὸ πρόξενο τῆς Ρωσίας στὴν Κρακοβία Stanislan Zażeckij (ἢ Zarzecki), ἀπὸ Βαρσοβία, 19 Ἀπριλίου/1 Μαΐου 1818 (ἔκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 340-344 (γαλλ.), 344-347 (ρωσ.), ἀριθμ. 106). Μνημονεύονται μὲ λεπτομέρεια οἱ fonctions du résident καὶ οἱ fonctions du consul général.

49) Ἐκτενὴς *ὕπηρεσιακὴ ἐπιστολὴ* μὲ *ὁδηγίες* στὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Ρωσίας στὴν Κωνσταντινούπολη Stroganov, ἀπὸ Ὀδησσό, 6/18 Μαΐου 1818 (ἔκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 359-362 (γαλλ.), 362-364 (ρωσ.), ἀριθμ. 111). Ἀναφέρεται κυρίως στὸ χειρισμὸ τῶν διαπραγματεύσεων γιὰ τὴ ρύθμιση τῶν παραλιακῶν ἀσιατικῶν ἐδαφῶν ἀνάμεσα στὴ Ρωσία καὶ τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία.

50) Ἐκτενεύσεται *εἰσήγηση* τοῦ Ἵπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α', μὲ ἡμερομηνία 24 Ἰουνίου/6 Ἰουλίου 1818. Ὁ συντάκτης τῆς δὲν ἀναφέρεται. Εἶναι μᾶλλον βέβαιο ὅτι, στὰ κυριότερά της τουλάχιστο σημεῖα, τὴ συνέθεσε ὁ Καπ. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι τὸ προσχέδιο τῆς εἰσηγήσεως, ποῦ διατηρεῖται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἵπουργείου Ἐξωτερικῶν, εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Καπ. Τὸ πρωτότυπο (τὸ καθαρὸ) ἐξ ἄλλου σὲ σύγκριση μὲ τὸ προσχέδιο δὲν ἔχει καμία ἀλλαγὴ ἢ συμπλήρωση. Εἶναι γνωστὸ ἐπίσης ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε ζητήσει μιὰ τέτοια εἰσήγηση ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κιόλας ποῦ βρισκόταν μαζὶ μὲ τὸν Καπ. στὴ Βαρσοβία (Μάρτιος - Μάιος 1818). Ἀπὸ μαρτυρίες ἀκόμη τοῦ ἴδιου τοῦ Καπ., μὲ βάση ἐπιστολές του, ἀποδεικνύεται ὅτι αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁ συντάκτης καὶ ὄχι ὁ γνωστὸς διπλωμάτης Pozzo di Borgo (βλ. ἔκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 409-423 (γαλλ.), 423-433 (ρωσ.), ἀριθμ. 127, καὶ σ. 804 σημ. 212, ὅπου ἐνδιαφέροντα σχόλια). Πρόκειται γιὰ διπλωματικὸ ἔγγραφο σπάνιας ἀξίας, γιὰτὶ παρουσιάζει στὶς περισσότερές της πτυχές τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ γραμμὴ τῆς Ρωσίας ἐν ὄψει τοῦ συνεδρίου τοῦ Aachen¹.

1. Πρβλ. σχετικὸ σχολιασμὸ τοῦ *V. G. Sirotkin*, Bor'ba v lagere konservativnogo russkogo dvorjanstva po voprosam vnešnej politiki posle vojny 1812 goda i otstavka I. Kapodistrii v 1822 g., στὸν τόμο *Problemy Meždunarodnyh Otno-*

51) *Ἐκτενής ἐγκύκλιος* τοῦ Καπ. πρὸς τοὺς διπλωματικούς ἀντιπροσώπους τῆς Ρωσίας στὸ Λονδίνο, τὸ Παρίσι, τὴ Βιέννη, τὸ Βερολίνο καὶ τὴ Μαδρίτη, μὲ ἡμερομηνία (ὑπογραφῆς ἀπὸ τὸν τσάρο στὴν Πετρούπολη) 10/22 Ἰουλίου 1818. Περιέχει σὲ περίληψη τὸ κείμενο τῆς συζητήσεως, πού ἐγίνε στὴν Πετρούπολη τὴν 10 Μαΐου 1818 ἀνάμεσα στὸν Καπ. καὶ τὸν πρεσβευτὴ τῆς Ἀγγλίας W. Cathcart. Τὸ περιεχόμενο ἀναφέρεται στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετωπίζει ἡ Ρωσία τὴν εἰρήνευση τῶν ἰσπανικῶν ἀποικιῶν στὴν Ἀμερική, καθὼς καὶ τὰ συναφῆ προβλήματα στὴν Εὐρώπη (βλ. ἔκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 447-451 (γαλλ.), 451-455 (ρωσ.), ἀριθμ. 131).

52) *Ἐκτενής καὶ πραγματικὰ ἐνδιαφέρουσα ἔκθεση* τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α', ἀπὸ Aachen, 17/29 Σεπτεμβρίου 1818 (ἔκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 504-507 (γαλλ.), 507-509 (ρωσ.), ἀριθμ. 150). Εἶναι ἀναμφισβήτητα ἀπὸ τὰ πιὸ ζωντανὰ κείμενα πού μᾶς ἄφησε ὁ Καπ. Ἡ ἔκθεση δὲν ἔχει αὐστηρὸ ὑπηρεσιακὸ τόνο. Ὁ Καπ. ἀφηγεῖται μὲ ἔντονη παραστατικότητα τίς συναντήσεις πού εἶχε στὴ γνωστὴ λουτρόπολη τῆς Βοημίας Karlsbad, ὅπου βρισκόταν ἀπὸ τὰ τέλη Ἰουλίου 1818 γιὰ λόγους υγείας. Στὸ κείμενο αὐτὸ ὁ συντάκτης παραθέτει τίς ἀπόψεις πού ἀντήλλαξε μὲ διάφορους Εὐρωπαίους διπλωμάτες (ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ὁ Μέττερνιχ, ὁ Φρειδερίκος von Gentz, ὁ κόμητας L. de Palffy κ.ἄ.) γιὰ εὐρωπαϊκὰ ζητήματα, περιγράφει χαρακτηριστὰ κατὰ τὸν πιὸ ἄρτιο καὶ ἐλκυστικὸ τρόπο γενικὰ προσδίδει ἓνα τόνο πού θὰ τὸν χαρακτήριζα γοητευτικὸ. Νομίζω ὅτι μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ ἔκθεση αὐτὴ σὰν λεπτομερειακὴ συνέχεια στὰ ὅσα σύντομα ἀναφέρει ὁ Καπ. στὴν «Ἐπισκόπηση» (βλ. Λάσκαρι, *Αὐτοβιογραφία*, ἔ.ἄ., σ. 102-103) γιὰ τὴν παραμονὴ του στὸ Karlsbad.

53) *Παρατηρήσεις* τοῦ Καπ. σὲ ἀγγλο-αυστριακὸ ὑπόμνημα πού εἶχε ὑποβληθεῖ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου στὸ Aachen (30.9—21.11, 1818). Μὲ βάση τίς παρατηρήσεις αὐτὲς συντάχθηκε ἡ ἀπάντηση τοῦ τσάρου πρὸς τοὺς Βρετανοὺς καὶ Αὐστριακοὺς ἐκπροσώπους στὸ συνέδριο. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Καπ., τίς παρατηρήσεις του τίς σημείωσε στὰ περιθώρια τῶν σχετικῶν ἀγγλο-αυστριακῶν ἐγγράφων¹.

šenij i Osvoboditel'nyh Dviženij, Moskva 1975, σ. 8 καὶ σημ. 21. — Στοῦ ἴδιου, *Russkaja Diplomacija i Francija polse padenija imperii Napoleona (10-20e gody XIX v.)*, Moskva 1976, σ. 18 καὶ σημ. 69, σ. 30 καὶ σημ. 124.

1. Λάσκαρι, *Αὐτοβιογραφία*, σ. 104. Στὸν Καποδίστρια ἐπίσης καὶ στὸν τσάρο ὀφειλόταν ἡ σύνταξη ὑπομνήματος γνωστοῦ μὲ τίτλο «*Alliance Solidaire*» πού ὑποβλήθηκε, τὴν 14 Ὀκτωβρίου 1818, στοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἄλλων δυνάμεων στὸ συνέδριο τοῦ Aachen· βλ. *Woodhouse*, ἔ.ἄ., σ. 184-185. Πρβλ. καὶ *Πετρίδη*, Ἡ διπλωματικὴ δρᾶσις, ἔ.ἄ., σ. 95-96, ὅπου ὁμως τὸ ὑπόμνημα φέρεται ὅτι γράφτηκε

Πραγματικά στα ρωσικά αρχεῖα διατηρεῖται τὸ κείμενο τῆς εἰσηγήσεως τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α', μεῖ τίτλο «*Marche de la négociation*» (20 Ὀκτωβρίου/1 Νοεμβρίου 1818, Aachen). Σ' αὐτὸ διατυπώνονται οἱ παρατηρήσεις τοῦ Καπ. σὲ *Mémoire* τοῦ Castlereagh ἀναφερόμενο στὴν Τετραπλὴ Συμμαχία καὶ στὴν ἐδραίωση τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης¹.

Ἐπίσης στὸ ἴδιο συνέδριο «Παρουσιάσαμεν», γράφει ὁ Καπ., ὑπόμνημα, ποῦ συνόψιζε τὶς ρωσικὲς ἀπόψεις γιὰ τὰ ἐδαφικὰ ζητήματα τῆς Γερμανίας². Ἴσως ὅμως τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ νὰ μὴν ὑπῆρξε ἀποκλειστικὰ ἔργο τοῦ Καπ., ἀλλὰ νὰ γράφτηκε ὕστερ' ἀπὸ συλλογικὴ ἐργασία³.

54) *Εἰσήγηση* τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Α', μεῖ τίτλο: «*Pacification des colonies espagnoles*» (Aachen, 20 Ὀκτωβρίου/1 Νοεμβρίου 1818). Περιλαμβάνει, στὴν οὐσία, τὰ πρακτικὰ, μεῖ σχετικὲς παρατηρήσεις, συσκέψεων, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ συνεδρίου, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ Ἄγγλος ἀντιπρόσωπος Castlereagh ἀνέπτυξε ξεχωριστὴ πρωτοβουλία καὶ ἐπέβαλε τὶς ἀγγλικὲς ἀπόψεις, νὰ μὴ μεσολαβήσουν δηλ. οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις στὴ διευθέτηση τῶν διαφορῶν Ἰσπανίας καὶ ἀποικιῶν τῆς στὴν Ἀμερική⁴.

55) *Πρωτόκολλο* συμφωνίας τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ρωσίας, Αὐ-

μόνο ἀπὸ τὸν Καποδίστρια, καὶ ὅτι ἔχει ἡμερομηνία 8 Ὀκτωβρίου 1818. Βλ. ἀκόμη ὑπόμνημα καὶ σχέδιο πρωτοκόλλου τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας στὸ συνέδριο τοῦ Aachen, μεῖ ἡμερομηνία 2/14 Ὀκτωβρίου 1818 (*VPR*, τ. 10, σ. 514-517).

1. Ἡ εἰσήγηση ἐκδεδυμένη στὸ *VPR*, τ. 10, σ. 531-533 (γαλλ.), 533-534 (ρωσ.), ἀριθμ. 160. Πρβλ. καὶ *Sirotkin*, *Russkaja Diplomatiija*, ἔ.ἀ., σ. 32 σημ. 128, 33 σημ. 131, ὅπου ἀναφορὰ σὲ παρατηρήσεις τοῦ Καπ. καὶ τοῦ Nesselrode στὸ δεῦτερο ὑπόμνημα τοῦ Castlereagh, τὸ ὁποῖο δόθηκε στοὺς συμμάχους στὶς 14 Ὀκτωβρίου 1818. Ὁ *Sirotkin* παραπέμπει στὸν *A. W. Wellington*, *Supplementary despatches, correspondence, and memoranda of field marshal Arthur duke of Wellington*, τ. XII, London 1865, σ. 772-773, καὶ στὸν *F. F. Martens*, *Sbornik Traktatov i konvencij zaključennyh Rossieju s inostrannymi deržavami*, τ. VII, Sv. Peterburg 1885, σ. 295-296. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ βιβλία δὲν μπόρεσα νὰ τὰ βρῶ καὶ νὰ τὰ συμβουλευθῶ.

2. *Λάσκαρι*, *Αὐτοβιογραφία*, σ. 105-106.

3. Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸ ὅτι ὁ στενὸς συνεργάτης τοῦ Καπ. Ἀλέξανδρος Στούρτζας, μετὰ τὴ λήξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου στὸ Aachen, συντάξε καὶ κυκλοφόρησε «*Mémoire sur l'état actuel de l'Allemagne*» (Paris 1818), ποῦ ἀπηχοῦσε βέβαια τὶς ρωσικὲς ἀπόψεις πάνω στὰ γερμανικὰ ζητήματα: *Πετρίδη*, Ἡ διπλωματικὴ δράσις, ἔ.ἀ., σ. 99 σημ. 22. Βλ. καὶ στοῦ ἴδιου, Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ Γερμανικὴ Ὁμοσπονδία, ἔ.ἀ., σ. 51-52. Βλ. καὶ ὅσα ὁ Καπ. ἀναφέρει σχετικὰ στὴν «Ἐπισκόπηση» (*Λάσκαρι*, ἔ.ἀ., σ. 116).

4. Βλ. ἐκδοσὴ εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 525-528 (γαλλ.), 528-531 (ρωσ.), ἀριθμ. 159. Τὸ κείμενο αὐτὸ μπορεῖ νὰ συνδυασθεῖ πολὺ καλὰ μεῖ ὅσα ἀναφέρει ὁ Καπ. στὴν «Ἐπισκόπηση» του (*Λάσκαρι*, ἔ.ἀ., σ. 106-108).

στρίας, Μεγ. Βρετανίας, Πρωσσίας και Γαλλίας (Aachen, 8/20 Νοεμβρίου 1818), αναφερόμενο στα μέτρα εξαλείψεως τῆς πειρατείας, στήν ὁποία ἔχουν ἐπιδοθεῖ εἰς βάρος τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου στή Μεσόγειο οἱ γνωστοὶ Βερβερίνοι (États Barbaresques). Τὸ πρωτόκολλο αὐτὸ συντάχθηκε χάρις στὶς δραστήριες ἐνέργειες τοῦ Καπ. (βλ. ἔκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 580-581 (γαλλ.), 581 (ρωσ.), ἀριθμ. 168).

56) Ἐκτενὴς ἐνημερωτικὴ ἐπιστολὴ μὲ ὁδηγίες τοῦ Καπ. στὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Ρωσίας στήν Κωνσταντινούπολη G. Stroganov (ἀπὸ Βιέννη, 12/24 Δεκεμβρίου 1818). Ἀναφέρεται στή διαμάχη ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν ὡς πρὸς τὴ φύλαξη τοῦ Ἁγίου Τάφου στὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τονίζονται οἱ ἐνέργειες τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς πρὸς τὴ Γαλλία γιὰ τὴν ἐξεύρεση μιᾶς λύσεως, ἐνὸς τρόπου συνυπάρξεως (βλ. ἔκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 598-600 (γαλλ.), 601-602 (ρωσ.), ἀριθμ. 178)¹.

57) Ἐκτενὲς ὑπόμνημα τοῦ Καπ. (Βιέννη, 19/31 Δεκεμβρίου 1818) μὲ συμπεράσματα καὶ κρίσεις γιὰ τὸ συνέδριο τοῦ Aachen. Πρόκειται γιὰ ἔγγραφο μὲ εὐρύτατο φάσμα, γιὰτὶ προσδιορίζει τὶς βασικὲς κατευθύνσεις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας ὕστερ' ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες τοῦ γνωστοῦ συνεδρίου. Εἰδικὲς παράγραφοι ἀναφέρονται στή Γαλλία, τὴν Ἰσπανία, τὴν Ἰσπανία καὶ Γαλλία ἀπὸ κοινοῦ, τὴν Ἀγγλία, τὶς Κάτω Χῶρες, τὴ Γερμανία, τὴν Αὐστρία, τὴν Πρωσσία, τὴν Ἰταλία, τὴν Ἑλβετία, τὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, τὴ Σουηδία, τὴ Δανία, τὴν Τουρκία καὶ τὴν Περσία (ἔκδ. εἰς *VPR*, τ. 10, σ. 611-619 (γαλλ.), 619-625 (ρωσ.), ἀριθμ. 180).

58) *Observations sur les moyens d'améliorer le sort des Grecs*. Χαρακτηρίζεται ὡς μνημόνιο ἢ ἐγκύκλια ἐπιστολὴ ποὺ ἔγραψε ὁ Καποδίστριας κατὰ τὴ διάρκειά τῆς παραμονῆς του στήν Κέρκυρα (10.3—18.5, 1819). Φέρει μάλιστα ἀκριβὴ ἡμερομηνία: 6/18 Ἀπριλίου 1819. Πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ Λονδίνο τὸ 1825 ἀπὸ τὸν G. Waddington μὲ τὸν τίτλο «Observations on the means of improving the condition of the Greeks, 1819». Ἡ τελευταία ἔκδοσις, πληρέστερη καὶ μὲ πλούσιο σχολιασμό, ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἑλευθέριο Πρεβελάκη².

59) Σημείωσις τῶν ἀπόψεων τοῦ λόρδου Castlereagh ποὺ ἐξέφραζαν τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ στή Γερμανία, Γαλλία καὶ Ἰσπανία. Τὴ σημείωσις αὐτὴ τὴν κράτησε ὁ Καπ., ὅταν συνάντησε τὸν Ἀγγλο ὑπουργὸ

1. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα, μία ἡμέρα ἀργότερα (στὶς 13/25 Δεκεμβρίου 1818, Βιέννη), θὰ γράφει ὁ Καπ. στὸν πρεσβευτὴ τῆς Ρωσίας στὸ Παρίσι Pozzo di Borgo (*VPR*, ἔ.ἀ., σ. 611 σὲ ρωσ. περίληψη).

2. Ἑλευθερίου Πρεβελάκη, Ἡ ἐγκύκλια ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια τῆς 6/18 Ἀπριλίου 1819, στὰ «Πρακτικὰ Τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου», τ. 1, ἐν Ἀθήναις 1967, σ. 298-328.

τῶν Ἐξωτερικῶν στὸ Λονδίνο, γιὰ νὰ τῇ γνωστοποιήσει, ἔπειτα, σὲ ἀναφορά, στὸν τσάρο¹. Στὴν ἀγγλικὴ πρωτεύουσα ὁ Καπ. βρισκόταν ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα τῆς 15 Αὐγούστου 1819. Ἡ σημείωση ἐπομένως δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτή. Ἀπὸ τὴν Ἀγγλία ἄλλωστε θὰ φύγει μέσα στὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Σεπτεμβρίου 1819². Τῇ σχετικῇ ἀναφορά τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Ρωσίας πρὸς τὸν αὐτοκράτορά του θὰ τὴν ἀναζητήσουμε μᾶλλον στὰ ρωσικὰ ἀρχεῖα.

60) Ἐκθεση μὲ λεπτομέρειες τοῦ ταξιδιοῦ του (πού ἐπεχείρησε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1819: Κέρκυρα, Ἰταλία, Γαλλία, Ἀγγλία). Τὴν ἐκθεση αὐτὴ τὴν ὑπέβαλε ὁ Καπ. στὸν Ἀλέξανδρο, ὅταν συναντήθηκε μαζί του στὴ Βαρσοβία κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1819³. Καὶ ἡ ἐκθεση αὐτὴ νομίζω ὅτι εἶναι ἀνέκδοτη καὶ φυσικὰ ἀνήκει στὰ desiderata τῆς ἔρευνας.

61) Ἑπόμνημα γιὰ τὰ Ἐπτάνησα ἀπευθυνόμενο πρὸς τὸν Ἀγγλο ὑπουργὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἀποικιῶν Ἐρρίκο κόμητα Bathurst⁴. Πρόκειται βέβαια γιὰ τὸ γνωστὸ «Pro Mémoire sur la situation actuelle des États Ioniens adressé confidentiellement à S. Exc. le comte Bathurst, par le comte Capo d'Istria», τὸ ὁποῖο ἔστειλε μὲ σχετικὴ ἐπιστολὴ του ὁ Καπ. ἀπὸ τῆ Βαρσοβία, τὴν 1/13 Ὀκτωβρίου 1819, στὸν Ἀγγλο ὑπουργό. Τὸ ἐπόμνημα αὐτὸ καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἔχουν ἐκδοθεῖ καὶ σχολιασθεῖ⁵. Παρόμοιοι περιεχομένου εἶναι ἐπίσης ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Wellington (Βαρσοβία, 1/13 Ὀκτωβρίου 1819). Τὸν ἐνημερώνει πᾶνω στὴν ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων πού εἶχε μὲ τὸν Bathurst⁶.

62) Ἀπάντηση τοῦ τσάρου σὲ ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας σχετικὰ μὲ τὰ ἀστυνομικὰ μέτρα πού εἶχαν ἀποφασισθεῖ στὴ διάσκεψη τοῦ Karlsbad (Αὐγ.-Σεπτ. 1819). Ἡ τσαρικὴ ἀπάντηση ὑπῆρξε ἀρνητικὴ πρὸς τὴν αὐστριακὴ πρόταση, δὲν συγκατετίθετο δηλ. ὁ Ἀλέξανδρος στὴν ἐπιβολὴ τῶν αὐστηρῶν ἀστυνομικῶν μέτρων τοῦ Μέττερνιχ. Ἡ ἀπάντηση αὐτὴ συντάχθηκε ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν Καποδίστρια⁷.

1. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία, σ. 121.

2. Βλ. τὶς ἐπιστολὰς τοῦ Καπ. ἀπὸ Λονδίνο (1819): Ἑπεξεκίδη, 176 ἀνέκδοτα γράμματα, σ. 280-282.

3. Λάσκαρι, ἔ.ἀ., σ. 123-124.

4. Αὐτόθι, σ. 121, 124.

5. Ἐκδοση στοῦ *Rodocanachi*, Bonaparte et les Iles Ioniennes, σ. 279-292 (τὸ ἐπόμνημα) καὶ 292-293 (ἡ ἐπιστολή). Πρὸς καὶ *Πετρίδη*, Ἡ διπλωματικὴ δράσις, σ. 120-122. — Γρ. Λαφνῆ, ἔ.ἀ., σ. 360-365, 645. — *Arš*, I. Kapodistrija, ἔ.ἀ., σ. 111-112.

6. Ἐκδοση στοῦ *Rodocanachi*, ἔ.ἀ., σ. 293-304.

7. Λάσκαρι, ἔ.ἀ., σ. 124-125.

Ἔχει ἐπισημανθεῖ μὲ τὸν τίτλο «Aperçu des idées de l'empereur sur les affaires d'Allemagne», μὲ χρονολογία 21 Νοεμβρίου 1819¹. Ἀπ' ὅσο ξέρω, μένει ἀνέκδοτο τὸ ἔγγραφο αὐτό.

63) *Σχέδιο ἐκτενοῦς ἐγγράφου* τοῦ Καπ. πρὸς τὸν γενικὸ πρόξενο τῆς Ρωσίας στὴ Μολδαβία καὶ Βλαχία Α. Α. Pini, μὲ ἡμερομηνία 3/15 Ἰανουαρίου 1820. Δίδεται ἡ ἐντολὴ νὰ συλλεγοῦν πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴ δραστηριότητα τῶν Π. Ἀναγνωστοπούλου καὶ Ε. Ξάνθου, μελῶν μυστικῆς ἐταιρείας (τῆς «Φιλικῆς»), οἱ ὁποῖοι, γιὰ νὰ καλυφθοῦν στὶς ἐνεργειές τους, χρησιμοποιοῦν τὸ ὄνομα τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας. Τὸ ἔγγραφο, ἀποκείμενο στὸ AVPR, f. Kanceljarija, 1820, d. 835, ll. 4-7, ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Arš².

64) *Προσχέδιο* τοῦ Καπ. ποῦ χρησίμευσε στὸν Α. Στούρτζα νὰ συντάξει τὶς ὁδηγίες γιὰ τὸν διορισμὸ λογοκριτῆ στὴν ἑλληνικὴ τυπογραφικὴ ἐταιρεία τῆς Ὀδησοῦ. Τὸ ἔγγραφο βρίσκεται στὸ Central'nyj Gosudarstvennyj Istoričeskij Arhiv (στὸ ἐξῆς: CGIA) SSSR (Λένινγκραντ), f. 733, op. 118, d. 430, ll. 43-50, μὲ ἡμερομηνία ἐγκρίσεως ἀπὸ τὸν τσάρο 18/30 Ἰανουαρίου 1820³.

65) «*Projet d'instruction pour le Général Inzoff*», 27 Ἰουνίου 1820. Ἐπισημάνθηκε στὸ CGADA, 1308/1/55, καὶ χρησιμοποιοῦν ὡς ἓνα σημεῖο ἀπὸ τὴν Grimsted⁴. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ στρατηγὸς Ἰβάν Νικίτιτς Inzoff εἶχε τοποθετηθεῖ διοικητῆς τῆς Βεσσαραβίας. Τὸν μνημονεύει στὴν «Ἐπισκόπησή» του ὁ Καπ.⁵

66) Ἐκτενὴς ἐγκύκλιος τοῦ Καπ. δυὸ περίπου μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τοῦ συνεδρίου τοῦ Troppau πρὸς τὶς κυβερνήσεις Βιέννης, Παρισιοῦ, Λονδίνου καὶ Βερολίνου, κατὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1820, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὶς θέσεις τῆς ρωσικῆς διπλωματίας σὲ ἀπάντηση ἀπό-

1. Μνημονεύεται στὸ βιβλίο τοῦ Charles Webster, *The Foreign Policy of Castlereagh*, τ. 2, London 1963, σ. 193 (στὴ σ. 194 σημ. 1 παρατίθενται σχετικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης, Λονδίνου καὶ Πετρούπολεως). Πρβλ. Woodhouse, ἔ.λ., σ. 211, καὶ Δαφνῆ, ἔ.λ., σ. 329, 642. Βλ. ἐπίσης τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Καπ. πρὸς τὸν Μέττερνιχ, τῆς 12 Σεπτ. 1820, στοῦ Πετρόδη, ἔ.λ., σ. 103-105 καὶ σ. 101-103, ὅπου ἀποσπάσματα ἐκθέσεως τοῦ Lebzeltern πρὸς τὸν Μέττερνιχ, τῆς 17 Φεβρουαρίου 1820, μὲ ἀπόψεις τοῦ Καπ. γιὰ τὰ γερμανικὰ ζητήματα.

2. Arš, I. Kapodistrija, ἔ.λ., σ. 288-290 (γαλλ.), 290-292 (ρωσ.)· πρβλ. καὶ σ. 189. Τὴν ἀπάντησιν τοῦ Pini, στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ τοῦ Καπ., μὲ ἡμερομηνία 25 Ἰανουαρίου/6 Φεβρουαρίου 1820, βλ. δημοσιευμένη αὐτόθι, σ. 302-304 (γαλλ.), 314-306 (ρωσ.).

3. Μνεῖα καὶ χρησιμοποίησις στοῦ Arš, ἔ.λ., σ. 151 καὶ σημ. 67.

4. Grimsted, Capodistrias, ἔ.λ., σ. 182 σημ. 55. Πρβλ. καὶ στῆς ἴδιας, *The Foreign Ministers*, σ. 236 σημ. 24. Βλ. ἐπίσης Sirothkin, Bor'ba, ἔ.λ., σ. 7 σημ. 19.

5. M. Λάσκαρι, ἔ.λ., σ. 139.

ψεων τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας πάνω σὲ εὐρωπαϊκὰ ζητήματα εἰρήνης. Ὁ τίτλος τῆς ἐγκυκλίου εἶναι: «*Réponse aux Communications de l'Autriche et de la France, en date du mois d'août 1820, à être adressée circulairement aux Cours de Vienne, de Paris, Londres et de Berlin*»¹.

67) Ἑπόμνημα τοῦ Καπ., στὸ ὁποῖο ἐξετάζονται οἱ ἀπόψεις τοῦ Μέττερνιχ σχετικὰ μὲ τις ἐπεμβάσεις στὰ ἐσωτερικὰ τῶν ἄλλων κρατῶν καὶ τὴν κατάπιξη τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων (Troppau, 2 Νοεμβρίου 1820). Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ διπλωματικὸ ἔγγραφο ἔχει ἐπισημανθεῖ στὰ αὐστριακὰ ἀρχεῖα (βλ. πιδὸ πάνω) καὶ ἔχει ἤδη χρησιμοποιηθεῖ. Στὴν οὐσία ἀποτελεῖ ἀπάντηση σὲ αὐστριακὸ ὑπόμνημα καὶ σὲ πρωσσικὲς ἀνακοινώσεις².

68) Παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἀγγλικὴ στάση στὸ συνέδριο τοῦ Troppau. Ἡ πληροφορία ὀφείλεται στὸν ἴδιο τὸν Καπ.³. Δὲν διευκρινίζει ὅμως ἂν τις παρατηρήσεις αὐτὲς τις ὑπέβαλε ἐγγράφως ἢ τις ἀνέπτυξε προφορικὰ στὸν τσάρο κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν στὸ Troppau (27. 10—17. 12, 1820). Δὲν γνωρίζω ἀπὸ ἄλλη πηγὴ τὴν ὑπαρξὴ τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν⁴.

69) Ἑπόμνημα ποὺ τὸ παρουσίασε ὁ Καπ. λίγο πρὶν τελειώσουν οἱ ἐργασίες τοῦ συνεδρίου στὸ Troppau. Σ' αὐτὸ ἐξέθετε ἀπόψεις σὲ θέματα ποὺ ἤδη εἶχαν συζητηθεῖ, τόνιζε τὴν ὑποχρέωση τῶν συμμάχων νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ἐπαναστατικὴ «πανούκλα» καὶ διεκήρυσσε τὸ κοινὸ συμμαχικὸ πνεῦμα. Τὸ ἔγγραφο αὐτό, προερχόμενον ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας, παρουσιάστηκε (σὲ ἀγγλικὴ ἀπόδοση) ἀπὸ τὸν W. Cresson⁵.

1. Ἐπισημάνθηκε στὸ Hof-, Haus-, und Staatsarchiv (Österreichisches Staatsarchiv) τῆς Βιέννης, St. K. Kongressakten, Troppau, Fsz. 38, ff. 28-35, καὶ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Π. Πετρίδη, Ἡ διπλωματικὴ δράσις, σ. 105-106.

2. Βλ. Πετρίδη, ἔ.ἀ., σ. 109-112, ὅπου καὶ παράθεση ἀποσπασμάτων τοῦ ἔγγραφου.

3. Μ. Λάσκαρι, ἔ.ἀ., σ. 138. Γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Καπ. στὸ Troppau βλ. Γρ. Δαφνῆ, ἔ.ἀ., σ. 385-389.

4. Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Καποδίστρια πρέπει νὰ περιλαμβάνεται στις σημειώσεις του γιὰ τὸ συνέδριο ποὺ ἐπισημάνθηκαν μὲ τὸν τίτλο: «*Travaux de Troppau, Agende*», 1820, Ὀκτωβρίου 17, στὸ Λένινγκραντ (Institut Russkoj Literaturny-Puškinskii Dom, Akademija Nauk SSSR, 288/1/186b, ἔγγραφο τοῦ Στούρτζα): Grimsted, The Foreign Ministers, σ. 248 σημ. 56. Δὲν εἶχα δυστυχῶς τὴ δυνατότητα νὰ δῶ τις σημειώσεις αὐτὲς γιὰ νὰ ὑποστηρίξω ἐδῶ μὲ βεβαιότητα ὅτι ταυτίζονται μὲ τις παρατηρήσεις ποὺ ὁ Καπ. μνημονεύει στὴν «Ἐπισκόπηση».

5. W. Cresson, The Holy Alliance. The European Background of the Monroe Doctrine, New York 1922, σ. 135-137 (Appendix II). Τὸ ὑπόμνημα φέρει χρονολογία: 1820, Νοέμβριος. Πρβλ. καὶ Πετρίδη, ἔ.ἀ., σ. 114.

70) *Rapport sur l'Empire Britannique*. Χρονολογείται στα 1820(;) , 'Οκτώβριος. Γράφτηκε στη Βαρσοβία. "Έχει δοθεῖ σέ περίληψη ἀπό τὸν C. W. Crawley, ὁ ὁποῖος ἐπεσήμανε τὴν ἐκθεση αὐτὴ στὸ καποδιστριακὸ ἀρχεῖο τῆς Κέρκυρας¹.

71) 'Υπόμνημα γιὰ τὴν κατάσταση πού δημιουργήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη μετὰ τὶς ὁμότητες τῶν Τούρκων εἰς βάρος τῶν ἐπαναστατῶν 'Ελλήνων. Τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπομνήματος ἀντανακλιᾶται κατὰ τρόπο πιστὸ στὸ πρῶτον τελεσίγραφο πού ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλε, διὰ τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Stroganov, στὴν Πύλη τὴν 16/28 'Ιουνίου 1821. Τὸ κείμενον τοῦ διπλωματικοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν A. F. von Prokesch-Osten, *Geschichte des Abfalls der Griechen vom Türkischen Reiche im Jahre 1821 und der Gründung des Hellenischen Königreiches, aus diplomatischem Standpunkte*, τ. 3, Wien 1867, σ. 95-101³.

72) 'Υπόμνημα τῆς 17/29 'Ιουλίου 1821 πρὸς τὸν μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας 'Ιγνατίου, στὴν Πίζα, μὲ τὸ ὅποιο γίνεται γνωστὴ ἡ θέση τῆς Ρωσίας ἀπέναντι στὴν Τουρκία, τονίζονται τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴ τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, κατακρίνονται ἄσκοποι ἐνέργειες μυστικῶν ἐταιρειῶν καὶ προτείνονται μέτρα γιὰ τὴ διατήρησις τῶν ἀποκτηθέντων. Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ δημοσιεύθηκε σέ ἑλληνικὴ μετάφρασις καὶ σχολιάσθηκε μὲ λεπτομέρεια⁴. Τὸ πρωτότυπον σχέδιον, στὰ γαλλικά, διατηρεῖται στὰ Κεντρικὰ 'Αρχεῖα Παλαιῶν Πράξεων τῆς Μόσχας (CGADA)⁵.

73) 'Υπόμνημα πρὸς τὸν τσάρο 'Αλέξανδρον Α' γιὰ τὴν ἄμεση πολεμικὴ δράσις τῆς Ρωσίας στὴ Βαλκανικὴ. Τὴν πληροφορία μᾶς τὴ δίδει ὁ ἴδιος ὁ Καπ. στὴν «'Επισκόπησή» του⁶. 'Ασφαλῶς τὸ συνέταξε μετὰ τὴν ἀπόρριψιν ἀπὸ τὴν Πύλην τῶν τελεσιγραφικῶν ρωσικῶν προτάσεων

1. C. W. Crawley, John Capodistrias: Some Unpublished Documents, Thessaloniki 1970 (ἔκδ. IMXA, ἀριθμ. 114), σ. 48-49.

2. Μ. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία, σ. 143.

3. Γιὰ τὴ σημασίαν τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ βλ. É. Driault-M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, τ. 1, Paris 1925, σ. 149, καθὼς καὶ Σ. Θ. Λάσκαρι, *Διπλωματικὴ ἱστορία τῆς 'Ελλάδος, 1821-1914*, ἐν 'Αθήναις 1947, σ. 9-10.

4. 'Εμμ. Γ. Πρωτογάλλι, 'Υπομνήματα συναφῆ 'Ιγνατίου μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας καὶ 'Ιω. Καποδιστρίου περὶ τῆς τύχης τῆς 'Ελλάδος (1821), «'Αθηνᾶ» 60 (1956), σ. 160-182. Πρβλ. ἐπανεκδόσις καὶ σχόλια στοῦ Θεοδώρου Σ. Μακρῆ, 'Ο 'Ιωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ προκυβερνητικὴ πατριωτικὴ του δράσις, Κέρκυρα 1965, σ. 216-227.

5. Grimsted, Capodistrias, ἔ.ἀ., σ. 169 σημ. 8 τῆς 168. Πρβλ. στῆς ἴδιας, *The Foreign Ministers*, σ. 356.

6. Μ. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία, σ. 150.

την 14/26 Ιουλίου 1821 και τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ρωσίας-Τουρκίας, όταν την επόμενη ημέρα ο St.oganon έτοιμάστηκε να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη. Ακριβέστερα άκόμη, ή σύνταξη του υπομνήματος πρέπει να έγινε μέσα στον Αύγουστο του 1821¹. Δέν γνωρίζω ποῦ διατηρεΐται τὸ ένδιαφέρον αυτό υπομνήμα. 'Απ' ὅσο ξέρω, δέν έχει έκδοθεΐ.

¹Ίσως θα ἄξιζε να προστεθεΐ ἐδῶ τὸ σημεΐωμα (*zapiska*) του Καποδίστρια, με ήμερομηνία 20 Αύγουστου/1 Σεπτεμβρίου 1821, προς τὸν διευθυντή του τμήματος οικονομικῶν και λογιστικῶν υποθέσεων του ὑπουργείου 'Εξωτερικῶν V. A. Polenov. Με αυτό ο Καπ. ζητούσε να του σταλεΐ από τὸ ἀρχεΐο αντίγραφο του κειμένου της γνωστῆς συνθήκης του Κιουτσουκ-Καΐναρτζῆ (1774)².

74) *Μνημόνιο (Pro Memoria)* συνημμένο σε προσωπική επιστολή του Καπ. προς τὸν Pini, με ήμερομηνία 11/23 Ὀκτωβρίου 1821. Σ' αυτό αναπτύσσει τις απόψεις του ο Καπ. για την 'Ελληνική 'Επανάσταση· τις θυσίες και τις προσπάθειες που πρέπει να κάμουν οι 'Ελληνες, καθῶς έχουν να αντιμετωπίσουν την παράλογη σκληρότητα της 'Υψηλῆς Πύλης, ή οποία αντιδρᾷ με τή σφαγή αἰθῶν θυμάτων στην Κωνσταντινούπολη, τή Βλαχία και τή Μολδαβία³.

75) *Υπόμνημα* προς τὸν τσάρο για την αναδιοργάνωση της ρωσοκρατούμενης Βεσσαραβίας (*Rapport à S. M. l'Empereur*), με χρονολογία 17 Μαρτίου 1822. Τὸ έπεσήμανε ή Grimsted στο *CGIA*, με την ένδειξη 1308/1/8, 9 και 554.

76) *Έκθεση*, συνοδευόμενη από ιδιόχειρο συμπληρωματικό σημείωμα. Με αυτά ο Καπ. ανασκεύαζε τις απόψεις της αυστριακῆς κυβερ-

1. *Αὐτόθι*, σ. 154.

2. Δέν νομίζω ὅτι πρόκειται για υπομνήμα. 'Η ρωσική λέξη *zapiska* σημαίνει και υπομνήμα και ένα μικρὸ σημεΐωμα. 'Εδῶ ή δεύτερη σημασία είναι ή πιὸ σωστή. Τὸ σχετικὸ ἔγγραφο βρίσκεται στο *Otdel rukopisej Gosudarstvennoj publichnoj biblioteki imeni M. E. Saltykova-Ščedrina* (στο *Λένινγκραντ*), f. 595, d. 28, l. 32: *G. L. Arš*, *O russkoj sisteme «Pokrovitel'stva» i o nekotoryh ee sočial'no-ekonomičeskikh i političiskih posledstvijah dlja naselenija Balkan (koneč XVIII-načalo XIX vv.)*, «*Études Balkaniques*» 14 (1975), Sofia, n° 2, σ. 113 και σημ. 2. Βλ. και στοῦ *Ίδιου*, *I. Kapodistrija*, ἔ.ά., σ. 225 και σημ. 26. 'Αναφέρω τὸ σημεΐωμα αυτό για να τονίσω τή σπουδαιότητα που απέδιδε ο Καπ. στη νομική διεθνῶς κατοχύρωση της ρωσικῆς προστασίας με βάση την παραπάνω συνθήκη.

3. Μνεία και παράθεση ἀποσπάσματος στοῦ *Arš*, ἔ.ά., σ. 244 και σημ. 76, ὅπου ή ἀρχεΐακή ένδειξη: *CGADA*, f. 15, d. 326, ἔ. 3, ll. 346-347.

4. *Grimsted*, *Capodistriasis*, ἔ.ά., σ. 182 σημ. 47, σῆς *Ίδίας*, *The Foreign Ministers*, σ. 236 σημ. 24 και σ. 356 (ὅπου έπισήμανση ἄλλου αντίγράφου του υπομνήματος στα ἔγγραφα Στούρτζα [*Puškinskii Dom*], στο *Λένινγκραντ*).

νήσεως ως προς την πολιτική τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν Τουρκία, ὑπεδείκνυε τὴν ἐπείγουσα ἀνάγκη γιὰ ἐφαρμογὴ περιοριστικῶν μέτρων ἀπέναντι στὴν Πύλη, καί, στὴν ἐσχάτη τῶν περιπτώσεων, πρότεινε στάση ἀναμονῆς¹. Τὰ διπλωματικά αὐτὰ ἔγγραφα εἶναι τὰ τελευταῖα ποὺ μνημονεύει ὁ Καπ. στὴν «Ἐπισκόπηση τῆς σταδιοδρομίας» του. Ἄλλωστε τὸ περιεχόμενο τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς ὀλοκλήρωσε τὴ διαφωνία ποὺ ὑπέβασκε ἀνάμεσα στὸν τσάρο καὶ τὸν ὑπουργό του. Τὴν ἐκθεση αὐτὴ τὴν παρουσίασε ὁ Καπ. ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Πετρούπολη ὁ Ρῶσος πρεσβευτὴς στὴ Βιέννη Δημήτριος Tatishchev, ὕστερ' ἀπὸ δίμηνη περίπου παραμονὴ στὴν αὐστριακὴ πρωτεύουσα². Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Tatishchev εἶχε φτάσει στὴ Βιέννη ἀρχὲς Μαρτίου 1822³ καὶ ἐπέστρεψε στὴν Πετρούπολη κατὰ τὸν Μάιο, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ Καπ. ἀσχολήθηκε μὲ τὴν παραπάνω ἐκθεση μέσα στὸν μῆνα αὐτόν. Λίγο καιρὸ ἀργότερα, ὁ Καπ. ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του, καὶ στὶς 19 Αὐγούστου 1822 ἐγκατέλειψε τὴ ρωσικὴ πρωτεύουσα. Ἡ ἐκθεση καὶ τὸ σημεῖωμα τοῦ Καπ. παραμένουν ἀνέκδοτα, ἀπ' ὅσο ξέρω.

Ἐπομνημα μὲ τὸ ὁποῖο ἀναλύεται ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ. Τὸ συνέταξε ὁ Καπ. λίγο πρὶν ἀφήσει τὴν Πετρούπολη (1822). Τὸ πρωτότυπο τοῦ ὑπομνήματος δὲν βρέθηκε. Ἐπισημάνθηκαν δύο ἀντίγραφα τοῦ σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἰωάννη-Βαπτιστῆ Θεοτόκη στὴν Κέρκυρα. Τὸ δημοσίευσε ὁ Θ. Μακρῆς στὸ βιβλίο του : Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ προκυβερνητικὴ πατριωτικὴ του δρᾶσις, Κέρκυρα 1965, σ. 245-2604.

Ἡ παραπάνω καταγραφή τῶν ὑπομνημάτων, ἐκθέσεων, σημειωμάτων, σχεδίων λόγων καὶ διπλωματικῶν ὁδηγιῶν τοῦ Καποδίστρια δὲν εἶναι πλήρης. Ἀποτελεῖ μιὰ πρώτη προσπάθεια στὸν τομέα αὐτόν. Καὶ ὡς πρώτη προσπάθεια, μοιραῖα θὰ ἀκολουθήσει τὴ γενικὴ ἀρχή, νὰ περάσει δηλ. ἀπὸ διορθώσεις καὶ προσθήκες⁵.

1. Μ. Λάσκαρι, ἔ.ἀ., σ. 158-159.

2. Αὐτόθι, σ. 157-158.

3. Γιὰ τὶς χρονολογίες βλ. στοῦ Γρηγ. Δαφνῆ, ἔ.ἀ., σ. 419-424.

4. Στις σσ. 228-229, 232, 237-244 τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἀρκετὲς λεπτομέρειες γιὰ τὴ χρονολογία, τὴ γλώσσα καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὑπομνήματος. Ἄς σημειωθεῖ πάντως ὅτι τὸ ὄψος τοῦ κειμένου αὐτοῦ δύσκολα θυμίζει καποδιστριακὴ γραφή. Δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητες οἱ ἐπιφυλάξεις τοῦ Woodhouse, ἔ.ἀ., σ. 288-290, ὡς πρὸς τὴν πατρότητα τοῦ ὑπομνήματος. Ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς δὲν ἀποκλείει τὸν Ἀλέξανδρο Στούρτζα ὡς τὸν πιθανὸ συγγραφέα τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ αὐτοῦ κειμένου. Τὸ πρόβλημα ἀπαιτεῖ εὐρύτερη διερεύνηση.

5. Εἶναι π.χ. βέβαιο ὅτι στὸ ἀρχεῖο τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας ὑπάρχουν, καὶ μετὰ τὴν ἐκδοση τῶν τόμων τῆς VPR, ἔγγραφα ἢ ὑπομνήματα τοῦ Καπ., τὰ ὁποῖα δὲν συμπεριελήφθηκαν στοὺς τόμους αὐτούς. Ἡ διαπίστωση

Για την ώρα πάντως θά μπορούσα να αναφέρω μερικές στατιστικές διαπιστώσεις, ύστερ' από την απαρίθμηση τῶν 76 αὐτῶν καποδιστριακῶν ἔργων (χωρὶς νὰ συμπεριλάβω τὶς νότες). Ἐκ τῶν ἔργων λοιπὸν αὐτὰ τὰ δέκα (ἀριθμ. 2, 16, 17, 34, 44, 59, 60, 68, 73, 76) δὲν μπόρεσα νὰ τὰ ἐπισημάνω σὲ κάποιο ἀρχεῖο· μοῦ εἶναι γνωστὰ ἔμμεσα, ἀπὸ ἄλλες πηγές· ἀνήκουν βέβαια στὶς ἀπαιτήσεις τῆς μελλοντικῆς ἔρευνας. Τὰ 20 (ἀριθμ. 1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 15, 20, 21, 27, 62, 64, 65, 66, 67, 70, 74, 75) παραμένουν ἀνέκδοτα, ἀλλὰ ἔχουν ἐπισημανθεῖ σὲ διάφορα ἀρχεῖα καὶ κατὰ καιροὺς τὰ ἔχουν χρησιμοποίησει οἱ ἐρευνητές. Φυσικὰ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ δοθεῖ τὸ πλήρες κείμενό τους στὴ δημοσιότητα. Τὰ περισσότερα, τὰ ὑπόλοιπα 46 (ἀριθμ. 3, 8, 12, 13, 14, 18(;), 19, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 69, 71, 72) εἶναι ἤδη ἐκδομένα. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ δημοσιεύθηκαν τελευταῖα, γι' αὐτὸ καὶ οἱ νεώτεροι μελετητές καλοῦνται νὰ τὰ ἀξιολογήσουν. Ἐκ τῆς ἄλλης μεριά, χάρη στὴ χρονολογικὴ αὐτὴ ἀναφορά τῶν ἔργων τοῦ Καπ., παρατηροῦμε ὅτι ἡ πρὸ πλουσία «συγγραφικὴ» του παραγωγὴ συμπίπτει μὲ τὰ χρόνια 1814-1815 καὶ 1818, τότε δηλ. ποὺ ἔχουμε τὰ γνωστὰ συνέδρια Βιέννης - Παρισιοῦ καὶ Aachen, πράγμα φυσικὸ γιὰ ἓνα διπλωμάτη, ὅπως ἦταν ὁ Καπ.

Συμπερασματικὰ, ἡ προσφορὰ τῶν ἐπιστημόνων, ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ μεγάλες βιογραφικὲς συνθέσεις τοῦ Καποδίστρια, εἶναι ἀναμφισβήτητα εὐπρόσδεκτη. Μᾶς χρειάζεται ἀπαραίτητα καὶ ἡ ἐποπτεία. Μέσα σ' αὐτὴν ὅμως διεισδύουν συχνὰ ὑπερβολικοὶ χαρακτηρισμοὶ καὶ ἀνυπό-

---

προκύπτει ἀπὸ τὴ δημοσίευση ὑπομνήματος τοῦ Καπ., τοῦ ἔτους 1818 (ὄχι ἀργότερα ἀπὸ τὶς 14/26 Ἰανουαρίου — βλ. λίγο πρὸ πάνω σ. 120, ἀριθμ. 42), ποὺ φυσικὰ δὲν ὑπάρχει στὸν τόμο 10 τῆς παραπάνω σειρᾶς, ὅπου τὰ ἔγγραφα ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1817 ὡς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1819. Ἡ ἴδια διαπίστωση ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸν ἔλεγχο ἀρχεῖακῶν ἐνδείξεων γιὰ ἔγγραφα τοῦ Καπ., κατὰ τὴν περίοδο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἐκ τῶν Ρώσους δηλ. ἱστορικοὺς γίνονται παραπομπές σὲ ἔγγραφα ἐναποκειμένα στὸ ἀρχεῖο τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας, τὰ ὁποῖα δὲν ἐκδίδονται στὴ σειρά τῆς *VPR*. Ἐκ τῆς ἄλλης μεριά, ἔκδοσις ἀπὸ τὴν παρατήρηση αὐτὴ, ὀφείλουμε νὰ ἀποβλέπουμε στὴν ἐπισήμανση καὶ ἄλλων καποδιστριακῶν ἐγγράφων στὴν ἴδια πηγὴ. Ἐπίσης εἶναι σίγουρο ὅτι καὶ ὁ ἀμέσως ἐπόμενος τόμος (ὁ 11ος) τῆς *VPR*, ποὺ θά περιλαμβάνει ἔγγραφα ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1819 καὶ ἔπειτα, θά περιέχει καὶ ὑπομνήματα τοῦ Καπ. Ὑπολογίζεται νὰ ἐκδοθεῖ ὁ τόμος μέσα σὲ δύο χρόνια. Θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ὅτι ὀλόκληρες σειρές ἔργων μὲ τὰ κείμενα τῶν συνθηκῶν, ποὺ εἶχαν ὑπογραφεῖ τὸν περασμένο αἰῶνα καὶ ἐκδόθηκαν σχεδὸν τὴν ἴδια ἐποχὴ, δὲν ὑπάρχουν στὶς ἐλληνικὲς βιβλιοθήκες. Ἐτσι δὲν μπόρεσα νὰ ἐλέγξω παραπομπές ἀπὸ ἄλλες ἐργασίες. Ἡ παράλειψη αὐτὴ σὲ μερικὲς περιπτώσεις μοῦ ἔχει ἀφήσει κενὰ καὶ ἀμφιβολίες.

στατες κρίσεις για τὸν χαρακτήρα, τὶς ψυχικὲς διαθέσεις, τὶς ἐνέργειες, τὶς πράξεις τοῦ βιογραφουμένου. Αἰτία, ἢ μὴ ὀλοκληρωμένη γνώση τῶν πηγῶν. Ἐνάμεσα σ' αὐτὲς πρωτεύουσα θέση κατέχουν, νομίζω, τὰ ἔργα ποὺ γράφτηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Καποδίστρια σὲ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα ποὺ ἀντιπροσώπευε, ὡς ἀνώτατος διπλωμάτης, τὴ μεγαλύτερη χερσαία δύναμη στὴν εὐρωπαϊκὴ ἥπειρο. Τὰ ἔργα αὐτὰ ἐξ ἄλλου ἀποκαλύπτουν τὸ τεράστιο φάσμα τῆς ἐνημερότητας τοῦ μεγάλου Κερκυραίου στὰ παγκόσμια προβλήματα τῆς ἐποχῆς του. Οἱ εἰσηγήσεις του δὲν περιορίστηκαν μόνο σὲ θέματα τῆς Ἑπτανήσου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ἀλλὰ ἐπεξετάθηκαν μὲ ξεχωριστὴ ὀξυδέρκεια ἐξ ἴσου καὶ στὸν βαλκανικὸ χῶρο (Σερβία, Μολδοβλαχία, Τουρκία, Ἀνατολικὸ Ζήτημα) καὶ στὸν εὐρωπαϊκὸ (Γαλλία, Γερμανία, Αὐστρία, Ἰταλία, Ἀγγλία, Ἑλβετία, Πολωνία, Ἰσπανία), ἀκόμη καὶ στὴ Λατινικὴ Ἀμερικὴ.